

2019 // 10 € // ISSN 1136-7865

KESSE

CEHSGO • Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver

KESSE

Número 51
Tarragona, 2019

Editat amb el suport de
la Fundació Privada Mútua Catalana

Amb la col·laboració de
l'Arxiu Històric de la Ciutat de
Tarragona de l'Ajuntament de Tarragona
i de Publicacions de la Universitat
Rovira i Virgili

Edició
CEHS Guillem Oliver
del Camp de Tarragona
L'Arxiu, M2, Espai Tabacalera
Av. Vidal i Barraquer, s/n
43005 Tarragona
Tel. 977 29 62 30

Contacte
info@guillemoliver.com
www.guillemoliver.com

Dipòsit legal
T-160-1995
ISSN 1136-7865
EISSN 2014-2048

Punts de venda
Tarragona: Llibreria La Capona.
Reus: Llibreria Galatea
i Llibreria Gaudí
Internet: www.altair.es

KESSE 51

ÍNDEX

CONSERVANT, COMPARTINT I DIFONENT HISTÒRIES

EXPERIÈNCIES DES DE LA BIBLIOTECA HEMEROTECA MUNICIPAL DE TARRAGONA

M. Elena Virgili Bertran

Al llarg de més de trenta anys la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona ha anat creixent quant a volum de documentació i s'ha anat adaptant a la nova realitat. Ha esdevingut un referent per a investigadors i interessats en la història local. Expliquem algunes experiències de difusió que s'han portat a terme.

Over more than thirty years, the Tarragona Municipal Newspaper Library has grown in terms of the volume of documentation and has adapted to the new reality. It has become a reference point for researchers and people interested in local history. We explain some of the experiences of diffusion that have been carried out.

PARAULES CLAU:
Biblioteca, hemeroteca, Tarragona, xarxes socials, llegats, premsa, digitalització, difusió

KEYWORDS:
Library, newspaper library, Tarragona, social networks, legacies, press, digitalization, diffusion

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

De vegades, sense pensar-ho ni planificar-ho en aquest sentit, una activitat que ha nascut d'una manera puntual acaba tenint una continuïtat que no havíem pensat inicialment. La redacció d'aquest article ens ha fet donar voltes a diverses qüestions respecte als objectius i prioritats del servei. L'objectiu és clar: conservar i difondre el patrimoni dipositat a la biblioteca, però... ens plantegem com una biblioteca especialitzada en temàtica local pot millorar i arribar a més públics, com es pot dinamitzar i proposar idees imaginatives i quines són les prioritats. Explicarem només algunes de les iniciatives que hem portat a terme al llarg d'aquestes més de tres dècades des que, al mes de setembre de 1985, es posava en funcionament la BHMT .

Obrir-se al món

Des de ja fa uns anys hi ha una nova realitat a les biblioteques, a banda de la consulta física cal tenir molt en compte la part virtual, fer accessibles els nostres fons a tothom des de qualsevol lloc i a qualsevol hora. Hem de vetllar per la qualitat del servei també en l'àmbit digital i adaptar-nos a les necessitats de la societat. Ja no cal visitar la institució per trobar la informació, hem de ser capaços de trobar noves maneres de facilitar la informació al públic. Amb aquesta idea vam iniciar la digitalització dels fons de premsa local dipositats a l'hemeroteca. Els recursos sovint són escassos i cal tenir uns objectius clars, vam començar per la premsa que era més consultada o es trobava en un estat de conservació més delicat. El 2020 farà deu anys vam penjar les primeres pàgines de premsa digitalitzada al nostre web. Actualment disposem de més de 382.000 pàgines digitalitzades de gairebé un centenar de capçaleres publicades a la ciutat de Tarragona, des de 1808, en què apareix el primer *Diari de Tarragona*, fins a 2011. L'inici de la crisi econòmica també ens va afectar a nivell pressupostari i va suposar una aturada en els projectes de digitalització, sortosament, hem pogut reprendre'ls, tot i que amb pressupostos molt més ajustats.

Seguim treballant per facilitar nous continguts i millorar els que ja tenim: des de cartells i programes, als audiovisuals, les rutes, etc. És una feina constant que ens permet donar a conèixer l'important fons documental que custodiem.

Les xarxes socials

La BHMT no té un perfil específic a les xarxes socials, per política de l'Ajuntament la gestió es porta directament des del Departament de Comunicació. L'any 2013 vam iniciar una secció anomenada «Històries enllaçades», un projecte setmanal que, a través del perfil de Tarragona Cultura, a Facebook i Instagram, publica una notícia amb una imatge que seleccionem des de la BHMT. Hem publicat més de tres-centes imatges de cartells, programes, fotografies, anuncis, llibres, gravats amb una breu explicació, amb la idea d'apropar la història local a un públic que possiblement no seran usuaris de la biblioteca i en molts casos no coneixen ni el servei. L'objectiu és aprofitar les possibilitats comunicatives de les xarxes socials per interactuar amb els ciutadans.

Les xifres que ens faciliten sobre l'abast de les interaccions del públic amb les «Històries enllaçades» són força altes. Durant l'any 2018 a Facebook eren gairebé 57.000 i més de 101.000 a Instagram. No representa cap increment d'usuaris, però si de consumidors de les petites i variades històries que expliquem a través de les xarxes socials. A mitjan 2019 es va fa un canvi en el format de la publicació per arribar a més públic. Tenim alguns temes pendents en aquest sentit, ara per ara no tenim l'impacte de la secció amb el nou format, caldrà veure si s'ha notat un augment de trànsit al web –perquè hi hem afegit enllaços– i les interaccions generades. Amb les històries no donem a conèixer el servei en si, només els fons que custodiem. Sovint em pregunto si la majoria de persones que cliquen *M'agrada* a la publicació saben qui hi ha darrere o on podrien trobar més informació.

◆ Aniversaris com a excusa

Un experiència de col·laboració amb els usuaris va ser el llibre dels vint-i-cinc anys de la BHMT, en la qual tothom va aportar el seu granet de sorra per celebrar el primer quart de segle del servei. Vam demanar que ens expliquessin quina havia estat la seva petita o gran troballa, quina havia estat la descoberta entre els llibres que componen els llegats o entre els milers de planes de les publicacions periòdiqueso si tenien alguna anècdota relacionada amb les investigacions, i vam obtenir resposta de cent set persones, que van escriure els seu article. A banda de l'alta participació, cal destacar l'ampli ventall d'edat dels participants des d'uns joves de divuit anys a una senyora de més de noranta. Des d'estudiants de batxillerat a doctors i catedràtics universitaris o persones encuriosides per la història local. La gran varietat de temàtiques tractades permetien fer-se una idea de la importància i la varietat del fons que es conserva i de la diversitat de públic que fan ús del servei.

Els anys passen i l'excusa de complir els trenta anys va ser motiu d'una nova iniciativa. Aquest cop, i aprofitant les pràctiques d'un alumne de comunicació de la Universitat Rovira i Virgili vam proposar sis peces audiovisuals en les que sis usuaris investigadors ens parlessin dels fons dipositats a la BHMT. Sis temes ben diferents i amb moltes imatges per tal de mostrar la gran diversitat de documentació que conservem: cartells, programes, fotografies, llibres, premsa. Es van difondre cronològicament segons la temàtica tractada: al gener la vinguda del Comte Ciano a Tarragona l'any 1939, al març les festes de Setmana Santa, al mes de maig el setge de Tarragona de 1811, al juny l'atemptat al *rack* d'Enpetrol, al mes d'agost les festes de Sant Magí i Santa Tecla i a l'octubre el Concurs de Castells. Les sis peces audiovisuals les vam titular *De la biblioteca a la ciutat* i se'n va fer difusió a través de les xarxes socials i la televisió local TAC 12.

Història oral i efemèrides locals

És important aprofitar una efemèride local per donar visibilitat a la biblioteca, captar nous públics i donar a conèixer nous usos, de fet, una comunitat es constitueix també a partir de les històries que narren els seus membres. La història oral ens permet conèixer de primera mà aquestes històries. En aquest sentit hem treballat en diversos projectes:

"Recordant poetes" va ser la primera experiència amb alumnes de comunicació audiovisual. En aquest cas vam entrevistar persones vinculades al cafè Poetes amb motiu de l'exposició de l'obra artística cedida a l'Ajuntament de Tarragona. Les entrevistes als propietaris, clients i alguns dels artistes que hi havien exposat permet conèixer millor no només el cafè Poetes sinó com era la Tarragona dels inicis de la democràcia.

Amb motiu de la commemoració dels trenta anys de l'atemptat d'ETA al *rack* d'Enpetrol, vam elaborar un documental titulat *La nit que fugí el silenci. 12 de juny de 1987* per al qual vam entrevistar set persones que van viure la nit del 12 de juny del 1987 des de diferents perspectives: Juan Martín, educador de la Universitat Laboral; Rosa Queralt, coordinadora d'urgències de Joan XXIII; Fèlix Llovell, cap de Protecció Civil; Enric Pujol, periodista; Óscar Cadiach, bomber voluntari; Àngel Juárez, president de l'Associació de Veïns de Riu Clar i Encarna Rodríguez, doctora en Comunicació de Risc de la URV.

En aquest cas i tenint en compte l'abast i ressò que va tenir l'atemptat vam fer una crida a la ciutadania a través de les xarxes socials per tal que participessin en el relat col·lectiu d'uns fets que molts tarragonins recorden clarament malgrat els anys transcorreguts. Vam plantejar la pregunta: «Què feies la nit de l'atemptat d'Enpetrol?» Va tenir un abast a Facebook de més de 45.000 usuaris i vam rebre prop de dues-centes respostes, amb algunes històries realment sorprenents, i d'altres, fins i tot divertides. El documental s'ha visualitzat més de 1.800 vegades.

El projecte de més envergadura en què hem treballat a partir de la història oral ha estat el dels records de testimonis de bombardejos que va patir la ciutat durant la Guerra Civil. Tenint en compte l'edat dels participants, les entrevistes són d'un gran valor documental i irrepetibles. En parlarem més endavant dintre de les experiències destacades.

Tot el material, tant les entrevistes com el producte final, es pot consultar a la pàgina web de la biblioteca.

La unió fa la força

La col·laboració entre institucions que compartim l'interès en la conservació del coneixement i del patrimoni cultural, com són biblioteques, museus i arxius són oportunitats tant per a les pròpies institucions com per als ciutadans en general. La col·laboració entre entitats dedicades a la cultura sovint permet arribar allà on una de sola no podria fer-ho.

Aquesta col·laboració la veiem com una oportunitat d'aprofundir en els nostres fons, no de ser-ne només dipositaris sinó d'extreure'n el màxim partit, alguns cops gràcies a la col·laboració dels mateixos usuaris que en són coneixedors. De manera que posem en valor les col·leccions, no només les custodiem, la qual cosa facilita que els ciutadans s'acostin a la història que els és més propera i que recordin fets viscuts.

Amb l'Arxiu Municipal i el Centre d'Imatges col·laborem en les exposicions de producció pròpia, documentem les imatges que exposen i ocupem les vitrines amb documentació que complementa i fa més entenedora la mostra. Donem valor a documents que en molts casos ens han sigut llegats per particulars que al llarg de la seva vida han anar col·leccionant documents de tota mena relacionats amb la ciutat i que formen part de la memòria col·lectiva.

Amb el Museu d'Història de Tarragona hem realitzat activitats conjuntes com les exposicions «Catalunya bombardejada», «Imatges àuliques» o «Josep Maria Recasens», per citar-ne algunes. Formar part de la mateixa àrea de l'Ajuntament ens ha permès que la relació i col·laboració sigui molt fluida. De vegades la manca de pressupost ens ha impedit fer les coses com ens hauria agradat, però, alhora, ha sigut una oportunitat —tant de bo només sigui un fet puntual— per inventar-nos altres maneres de treballar amb pocs recursos.

Pel que fa a biblioteques, juntament amb la Biblioteca Pública, la Biblioteca del Seminari i altres entitats organitzem els «Cicles de Patrimoni». Una iniciativa que va sorgir l'any 2017 per commemorar el cinc-cents ani-

versari del naixement de l'arquebisbe Antoni Agustin i que enguany arriba a la quarta edició, dedicada al canonge Ramon Foguet. Entremig hem donat a conèixer personatges com Lluis Pons d'Icart o Francesc Armanyà i la Tarragona del seu temps per mitjà de conferències, sortides culturals i exposicions. La diversitat d'activitats que es porten a terme també han fet crèixer el nombre d'usuaris. Estem satisfets d'haver aconseguit, al llarg d'aquests tres anys, un públic fidel que assisteix a les activitats i demana que el mantinguem informat de properes propostes.

Descobrir la història passejant per la ciutat

Una de les propostes que fem periòdicament són les rutes i visites guiades per conèixer aspectes de la història local i racons de la ciutat de diferents períodes històrics. Són activitats que s'omplen ràpidament, ja que tenen una bona acollida. Des de la BHMT elaborem la documentació que, un cop treballada, ens permet fer un petit opuscle per repartir als assistents; això ho fem en col·laboració amb l'especialista que farà la visita, si no és una ruta en què guiem nosaltres amb el personal propi. És important que la feina de documentació que hi ha darrera de cada visita no quedi només en paraules, sinó que, un cop s'acabi l'activitat, qualsevol persona pugui consultar la ruta a través del Google Maps o l'opuscle imprès que hem fet per a l'ocasió.

En alguns casos les visites tenen una vessant més històrica i, en d'altres, més literària, amb lectura de textos de diversos autors. Per tal de fer les lectures més amenes demanem la col·laboració de lectors de l'Escola de Lletres o del col·lectiu de teatre Teclasmit. L'experiència de col·laboració és molt gratificant per a totes les parts.

La periodicitat de les rutes varia segons la temàtica. En alguns casos és fa de manera puntual i d'altres es programen anualment perquè commemoren algun fet històric. Seria el cas de «Les petjades republicanes» i la ruta «1811. Una ruta del setge» que organitzem a l'abril i al juny respectivament i en ambdós casos, en col·laboració amb la Biblioteca Pública de Tarragona. Les rutes puntuals: «La Rambla Nova, 150 anys. Les estàtues ens parlen» un recorregut al llarg de la Rambla Nova per conèixer escultures i elements deco-

ratius a les façanes dels edificis del principal passeig de la ciutat; «Les fonts de l'arquebisbe» un recorregut per la Part Alta per conèixer espais vinculats a l'arribada de l'aigua a la ciutat l'any 1789 i «Tarragona de la postguerra al *desarrollismo*. Passeig per l'eixample de Ponent», resseguint els principals edificis construïts en una zona que va créixer urbanísticament durant el franquisme.

Hem comprovat que les rutes funcionen bé i ens hem atrevit a fer una primera caminada. En aquest cas i comptant amb la col·laboració d'EMATSA, el novembre de 2019 hem portat a terme la «Caminada sobre la mina de l'arquebisbe». Amb molt d'èxit de públic, hem assolit els objectius inicials i hem superat les expectatives, ja que hem aconseguit apropar-nos a un nou grup de persones: caminadors que tenen interès per la història de la ciutat. L'èxit de participació i l'interès general ens anima a donar continuïtat en el calendari a aquesta nova proposta i repetir-la un cop a l'any.

Amb les activitats fetes fora de l'àmbit de la BHMT s'amplia la base de «clients», persones que no acudirien a la biblioteca, perquè no realitzen cap investigació, però participen en les activitat que organitzem, ja sigui sortides, rutes o conferències. En aquest sentit és important donar a conèixer als ciutadans altres maneres de conèixer el passat i el present de la ciutat on vivim, per entendre i poder projectar el futur.

Dues experiències destacades

Volem destacar dues activitats que per les seves característiques ens fan especial il·lusió. La primera va ser una experiència puntual en el temps, tot i que volem que en un futur tingui continuïtat, i la segona, que cada any es va ampliant amb noves propostes.

Patrimoni documental i fotografia

L'any 2012 la BHMT va participar en el Festival Internacional de Fotografia SCAN, que té lloc a la ciutat cada dos anys. Va ser la nostra primera experiència en el món de l'art. La idea era poder ensenyar el patrimoni que custodiem des d'un altre punt de vista. Els investigadors sol·liciten la documentació ja sigui pel seu valor històric o pel seu contingut, i, en aquella ocasió, vam voler mostrar els documents a través d'una mirada artística.

La idea pretenia lligar fotografia i patrimoni documental. Vam fer una proposta als organitzadors de l'SCAN, que des d'un començament van estar entusiasmats. El pas següent va ser proposar-ho als fotògrafs i aclarir des de l'inici que no disposàvem de pressupost, amb la qual cosa havien de treballar sense rebre res a canvi. La resposta que vam rebre va ser molt positiva i amb una implicació que anava més enllà de fer unes fotografies del nostre fons. L'aportació de noves idees, la cerca de material expositiu va ser la tònica general des d'un començament.

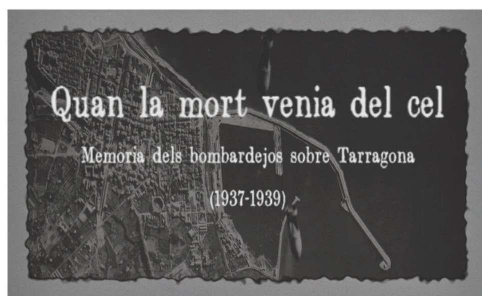
Vam seleccionar el Llegat d'Antoni Quintana Marí, un fons petit quant a volum, però variat quant a contingut; hi trobem llibres, manuscrits, cartes, quadern de treball, herbaris que havien sigut del científic Antoni Martí i Franquès. Vam donar llibertat absoluta als sis fotògrafs participants i hauria pogut donar-se el cas que coincidissin en la tria de documents, però no va ser així. Van ser sis visions completament diferents, cadascun, sense haver-ho plantejat en aquest sentit, va treballar una part diferent del fons, la qual cosa va fer que el resultat global fos molt enriquidor i que toqués pràcticament tots els aspectes possibles.

La col·laboració d'un artista audiovisual que entrevistava els diferents fotògrafs per tal que expliquessin la seva experiència va acabar d'arrodonir el projecte. «MARTÍ. Sis mirades d'un científic. Antoni Martí i Franquès a la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona» va comptat amb la participació de Dolors Ayxendri, Eva Moreno, Javi Sánchez, Pau Gavaldà, Quim Vendrell i Ram Giner i l'audiovisual de Nacho Mayals.

L'exposició va permetre acostar els fons de la biblioteca a un públic ben diferent, i donar una mirada artística a la documentació. Valorem l'experiència molt positivament, tant per a la biblioteca com per als fotògrafs participants.

D'una caixa de sabates a un documental

El fons de Lluís de Salvador i Andrés, és, amb diferència, el que més hem pogut «explotar», tot i ser un fons que cabia en una caixa de sabates. El seu fill Ramon, que viu a França, ens va fer una visita a la biblioteca i va portar una caixa gran de sabates amb documentació que havia escrit el seu pare, periodista, durant la Guerra Civil, era l'any 1994. A primer cop d'ull la documentació es trobava en un estat de conservació molt dolent. Ens va explicar pel que va haver de passar la seva família i aquells papers a partir de 1939, i al començar a fullejar els folis i les quartilles, ens vam adonar de la història que amagaven. Els seus escrits ens han permès conèixer i refer una part de la història contemporània i més dolorosa de la ciutat.

A partir d'aquí va venir la publicació de dos llibres, una exposició, les entrevistes a testimonis dels bombardejos, un documental, i donar a conèixer els fets als joves que participen en el projecte «Els llocs de la memòria», amb una proposta didàctica per als alumnes que ens visiten, que l'hem titulat «I tu que t'emportaries?» si haguessis de marxar de casa sense saber si mai més hi tornaries? A partir d'aquí expliquem qui era Lluis de Salvador i com es va haver d'exiliar, què es va emportar i la història dels documents. Aquesta història també permet reflexionar sobre la situació que es vivia a Europa l'any 1994, quan ens van portar el fons de Lluis de Salvador, amb la Guerra dels Balcans, i la situació actual amb la guerra de Síria i la fugida dels ciutadans des de llocs en conflicte.

La importància de la conservació de la documentació a les biblioteques i els arxius per preservar la memòria i evitar que tornin a passar fets semblants. Acostar la història d'una manera més empàtica, posar-se al lloc dels qui han de marxar de casa. La reflexió pot continuar a les aules, ja que, malauradament, aquests fets es continuen produint i no queden tan lluny de la realitat que viuen els joves actualment.

La darrera activitat que hem dut a terme al voltant de la documentació va ser al gener de 2019, dintre dels actes commemoratius del Vuitantè aniversari del final de la Guerra Civil a Tarragona. A «La clau de la memòria», tres actors van posar veu als escrits de Lluís de Salvador amb la lectura dels fragments més significatius. El lloc triat va ser la sala del sarcòfag del Pretori romà. I mentre escoltàvem aquelles veus, sobre les parets de pedra del que fou antiga presó, es projectaven imatges dels avions sobrevolant la ciutat i els efectes dels bombardejos. L'acte va finalitzar amb la lectura dels noms, cognoms i edat de totes les víctimes mortals que van passar de ser un número a tenir un nom.

Conclusió

La BHMT l'entenem com a lloc de memòria on trobem tant les publicacions actuals com els fons patrimonials provinents en molts casos de donacions. Els diferents llegats donen prestigi i reconeixement a la BHMT, gràcies a ells podem acostar el patrimoni bibliogràfic aquí dipositat a la societat i això hem d'agrair-ho als qui d'una manera desinteressada han decidit donar les seves col·leccions a l'Ajuntament. La nostra missió és conservar-ho, però també fer-ho accessible i difondre-ho per a l'enriquiment cultural de tota la societat.

L'entenem també com un servei de referència on compartir i fer accessible la informació, generar noves idees, pensant en la qualitat i la millora continua del servei. Volem propiciar el treball col·laboratiu a través de l'intercanvi de coneixement, ja sigui amb altres institucions o amb els mateixos usuaris i investigadors. Per això cal fer visible i difondre el treball i les iniciatives que es porten a terme. Una feina pendent és saber com ens fan servir, què busquen i com ens troben, per poder millorar o canviar aspectes de la difusió i conèixer millor l'impacte de les iniciatives digitals. Seria interessant fer un seguiment per detectar espais de millora, rebre informació de retorn de manera directa i interactuar amb els usuaris per optimitzar i millorar el que oferim.

M. ELENA VIRGILI BERTRAN
Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona

JOSEP CAIXAL I LLAURADÓ
VIDA I ENTORN D'UN ANARQUISTA TARRAGONÍ

Xavier Caixal i Baldrich

Aquest article analitza i fa un recorregut per la vida de l'anarquista Josep Caixal i el món que el va envoltar. Nascut a Reus i militant de la CNT a Tarragona, a la qual va pertànyer fins a la seva mort a l'exili, va viure més anys lluny de la seva terra que no pas a casa. Mentre era conseller de l'Ajuntament tarragoní, durant la Guerra Civil, va fomentar l'avicultura a la ciutat i va impulsar la Cooperativa Popular de la CNT.

This article analyses and traces the life of anarchist Josep Caixal and the world he will be involved in. Born in Reus and a member of the CNT in Tarragona, where he died in exile, he lived for years on his own land. While he was a councillor of the Tarragona City Council, during the Civil War, he promoted poultry farming in the city and encouraged the CNT Popular Cooperative.

PARAULES CLAU:
anarquisme, CNT, Guerra Civil, ajuntament, conseller, granja avícola, proveïments, cooperativa popular, exili

KEYWORDS:
anarchism, CNT, Spanish Civil War, town hall, councillor, poultry farm, suppliers, popular cooperative, exile

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Introducció

Estiu de 1905, 4 d'agost. A l'estació de Reus, un jove de quasi tretze anys espera el tren per començar un viatge que el portarà fins a Suïssa per viure-hi una llarga temporada. La seva família ha anat a acomiadar-lo. Està molt il·lusionat perquè se'n va cap al que ell creu que és el paradís terrenal, més enllà de la frontera espanyola. Poc s'imagina com evolucionarà la seva manera de veure el món des d'aquell dia, i molt menys que trigarà catorze anys a tornar a viure a la terra que l'ha vist néixer.

El jove de qui parlem és en Josep Caixal Llauradó, l'avi patern de qui escriu aquest article. Quan va acabar la Guerra Civil es va exiliar a França, i més tard, el 1954, a l'Argentina, on es va reunir amb la seva filla Dàlia, que hi havia emigrat, i on hi va morir l'any 1962. Durant el seu exili francès va escriure sovint a la família que havia deixat enrere: la seva dona, Maria Salas Ferré, i les seves tres filles i un fill, Dàlia, Palmira, Eliseu i Maria. No sabem si tota aquesta correspondència va arribar al seu destí, però les més de tres-centes cartes i postals que sí van arribar, s'han conservat i han servit de base per a la investigació que ara presentem.

Respecte a allò que escriu des de l'exili, entremig de les qüestions lògiques de temàtica familiar, hi trobem alguns comentaris ideològics i d'opinió, a més d'algun comentari sobre coses passades abans d'exiliar-se. Cal destacar, també, una llarga narració descriptiva dels catorze anys que va viure a Suïssa i Alemanya quan era jove, i el relat també extens de la seva fugida cap a l'exili. L'existència de tot aquest epistolari ha estat clau per posar fil a l'agulla a una recerca exhaustiva en premsa de l'època, en llibres d'història i assaigs, i en arxius històrics, per tal d'aprofundir en les seves vivències i poder-les explicar amb encert. Tot i que va ser molt actiu en la seva trajectòria anarcosindicalista, la seva activitat és molt difícil de localitzar. Suposo que una de les causes d'aquesta dificultat és la seva preferència per mantenir un perfil baix, tal com en certa manera va recordar una vegada a Formós Plaja en una carta: «Estoy, como siempre, desprovisto de ambición de encumbramiento».[1]

---

1 Frase extreta d'una carta enviada des de Montpeller a Plaja, que estava exiliat a Mèxic. El llegat de Plaja està dipositat a la Biblioteca Pública Arús de Barcelona, i aquí hem localitzat quatre cartes que li va enviar Caixal, dues des de França i les altres dues des de l'Argentina. *Fons Hermós Plaja*, R_8-4-37/7. Biblioteca Pública Arús, Barcelona.

En la narració sovint inclourem les seves paraules textuals, en castellà. A banda d'alguna paraula o expressió esporàdiques, fins l'any 1952 no trobem res escrit en català, i és precisament com a resposta a la seva filla Dàlia quan li pregunta per què no escriu en català:

> En ma joventud, jo mai vareitx cursá la gramatica catalana, y lo que de nostra parla coneixu y escric, ho dech a la lectura. Desde luego ho escric com un comarcal y tal com aprengue de la gent del poble, no dels academics. En ma joventud tingué bastante predisposicio en apprendre els idiomes, y com siga prestaba attencio en la forma qu'els altres escribien, aquesta es la causa de que sigué un autodidacta en catala y alemany, tambe en francés, sense tindre la pretenció de la perfecció. En propera lletra ja et contaré alguna cosa en catala.

Joventut a Suïssa i Alemanya

Andreu Caixal Miró, montblanquí establert a Reus, el pare d'aquell jove que esperava el tren a l'estació de Reus, l'any 1905 té l'oportunitat d'enviar el seu fill gran de 17 anys, l'Andreu, una temporada a Suïssa amb la família d'un amic seu que, com ell, es dedica al negoci de vins, una tal família Vidiella. El seu fill treballaria a l'empresa dels Vidiella i així aprendria més sobre el negoci familiar. Però el fill no s'hi mostra gaire predisposat i, d'altra banda, al pare tampoc li fa gaire gràcia desprendre-se'n, perquè el necessita per al seu propi negoci. Davant d'aquest dilema familiar, el seu fill Josep, «más joven y con ansias de seguir mundo», demana d'anar-hi ell, i la seva proposta és acceptada.

Així doncs, el 4 d'agost d'aquell estiu, el jove Caixal agafa el tren cap a Barcelona, on el recollirà la família Vidiella per sortir l'endemà cap a Aarau, capital del cantó suís d'Argòvia, que és on viuen i tenen el negoci. Només arribar a França va escriure que «mis ilusiones sufrieron un rudo golpe, ya que yo en mi tierna infancia me creía que Francia era el paraíso terrenal y que todo el mundo vivía sin las penalidades del trabajo, y al ver que allí, como en España, el que no trabaja no come, mis ilusiones sobre este país se desvanecieron, mas en fin, animoso de seguir mundo, nada di a comprender a nadie y continué el viaje sin demostrar el más mínimo desencanto». De totes maneres, quan va entrar a Suïssa, a mesura que el tren anava avançant el seu entusiasme anava renaixent.

Naixement d'un anarquista

El juny de 1907 va marxar d'on era arran d'una falsa acusació dels seus patrons. La senyora Vidiella el va tractar de mentider quan ell va evitar manifestar-se en contra d'altres treballadors. Ell li va respondre que potser era més mentider qui l'acusava que no pas ell, i aquesta resposta li va valdre una bufetada.

Abans de marxar va escriure per demanar feina a diversos empresaris catalans establerts al país, però, quan aquests consultaven els Vidiella, ells contestaven que era un anarquista i que no l'agafessin. Com que no trobava feina, finalment, va decidir marxar direcció cap a casa, amb trenta francs a la butxaca, i aturar-se a tot arreu on sabia que hi residien empresaris o comerciants espanyols. A la quarta ciutat, Biel, un empresari del Pla del Penedès li va donar feina. Si no n'hagués trobat, la seva intenció era, quan se li acabessin els diners, dirigir-se a algun consolat espanyol i demanar que el repatriessin, però no va caldre.

Després de quatre mesos a Biel se'n va anar a la ciutat alemanya de Mülhausen[2] per treballar en el negoci de vins que tenia allí un germà de qui l'havia acollit a Biel. S'hi va estar quatre anys.

Un dia, el cònsol espanyol de Basilea va visitar el seu patró i quan aquest li va comentar que tenia com a treballador a un tal Caixal ell va respondre «¡Ah, el anarquista!», «a lo que el patrono, sin saber de qué iba, le contestó, "pues estos me gustan porque saben cumplir en su trabajo"». El patró va explicar aquesta conversa a Caixal, i aleshores va ser quan es va assabentar que se'l coneixia amb aquest sobrenom, «sin saber ni yo mismo lo que era ser anarquista».

En una altra ocasió, mentre vivia a Mülhausen va rebre una invitació per anar a fer una visita turística a Estrasburg. Qui el convidava era Ramon Mayner Socies,[3] aleshores diputat d'Unió Republicana a les corts espanyoles pel districte electoral de Tarragona-Reus-Falset, «el cual quiso verme ya que

---

2 En francès, Mulhouse. En acabar la Primera Guerra Mundial, el Tractat de Versalles la va convertir en ciutat francesa.

3 Ramon Mayner Socies: va ser diputat d'Unió Republicana en quatre legislatures, des de l'any 1903 fins al 1914. També va ser una figura important en el ram del comerç de vins, membre de les juntes directives de la Cambra de Comerç, del Centre de Lectura i de la junta d'obres del pantà de Riudecanyes, i membre del consell d'administració de La Electra Reusense. Nascut al Vendrell, va ser nomenat fill adoptiu de Reus el 8 de maig de 1907 en agraïment, es deia, per haver fet tot el possible pels treballs sobre el pantà de Riudecanyes i el servei telefònic entre Reus i Barcelona.

le unía mucha amistad con mi padre». Mayner estava de viatge amb la seva família i diu Caixal que «visité con ellos lo que nunca hubiera visto, su hermosa Catedral, una de las más importantes de Europa, con su reloj único en el mundo». El que ens importa destacar, però, és el tipus d'amistats que tenia el seu pare, un preludi de divergències futures, i potser no tan futures.

Visites a casa

El 1910 va fer un viatge per visitar breument la seva família, i més tard, quan feia mig any que vivia a Heidelberg, hi va tornar per una estada més llarga, del setembre de 1912 fins al febrer següent. Sobre aquesta darrera estada, ell diu que va estar al costat dels seus familiars fins que «decidí nuevamente regresar a Heidelberg solicitado por la casa donde había prestado mis servicios». Però casualment hem fet una descoberta que ens fa posar en dubte aquesta afirmació: el dia 16 de febrer de 1913 va ser sortejat per anar a fer el servei militar.[4] Estirant d'aquest fil hem localitzat l'acusament de recepció, signat per la seva mare el 20 de gener, de la notificació que el cita a l'Ajuntament el dia 26 per fer els tràmits previs al sorteig.[5] No hi va anar, i més tard, el dia del sorteig, probablement ja havia marxat cap a Heidelberg.

Després del sorteig, el dia 2 de març, va tenir lloc l'acte de classificació dels mossos de la seva lleva. A les actes de la sessió hi diu: «No se presentó ni nadie respondió por él a pesar de haber sido llamado por tres veces consecutivas con intervalos de 15 segundos».[6] Un cop l'Ajuntament va acabar de fer tots els tràmits necessaris, el dia 9 de maig se'l declara definitivament pròfug a tots els efectes legals i se'l condemna al pagament de totes les despeses que ocasioni la seva captura i trasllat.[7] Però, què passa si no el troben? Doncs que la seva família haurà de pagar una multa anual durant deu anys,

---

Congreso de los Diputados [en línia]: *Archivo Histórico de Diputados 1810-1977*, a <www.congreso.es> [consulta: 23 de novembre 2019].

Olesti Trilles, Josep (1992): *Diccionari Biogràfic de Reusencs, vol. 2*. Reus: Ajuntament de Reus, pàg. 446.

Risueño, Josep: «Una mica de llum a la història de l'electricitat a Reus (XII)», a *reusdigital.cat*, 08.08.2013.

Tricaz, Enric (2010): *Homes i dones pels carrers de Reus*. Valls: Cossetània Edicions, pàg. 101.

4 *Diario de Reus*, 18.02.1913.

5 *Ajuntament de Reus. Quintes. Oficis. 1913-1914*. ACBC280-20-T1-8641 (Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC)).

6 *Ajuntament de Reus. Quintes 1913*. ACBC280-20-T1-7872, núm. 47 (ACBC).

7 *Ibíd.*, núm. 222-224.

que deixaran de pagar quan el trobin, i aleshores haurà de fer cinc anys de servei, fora de la península, sense poder gaudir mai de cap permís.[8] Però, què passa si el troben després dels deu anys prescrits de multa? No ho hem aconseguit esbrinar, però en tornarem a parlar més endavant..., quan hagin passat els deu anys.

L'estatus social de la família que intuïm de l'amistat amb gent com Mayner i de les consultes que hem fet al padró de Reus de l'època, ens porta a la conclusió que poc l'importava al seu pare l'import de la multa, 25 pessetes anuals,[9] però que de ben segur no li va agradar gens que el seu fill malmetés la reputació de la família d'aquella manera. Així doncs, no ens estranya que ningú anés a respondre per ell quan el van citar a l'Ajuntament.

No sabem quin dia de febrer va marxar un altre cop cap a Alemanya, si va ser abans o després del dia del sorteig, però és evident que sabia perfectament que la seva marxa era també una fugida. O potser només era això segon? Quan havia tornat a Reus, realment tenia intenció de tornar a marxar o pretenia quedar-s'hi? No ho podem saber, però hi ha un parell de detalls que ens fan pensar que realment va fugir. D'una banda, va estar molt poc temps a la casa de Heidelberg des de la qual suposadament l'havien reclamat. D'una altra, en una de les seves cartes des de l'exili diu que «nunca me ha gustado el oficio de las armas», i aquella fugida ens pot donar a entendre que de jove ja era del mateix parer. Sigui com sigui, dubtem que mai arribem a tenir resposta per a aquestes preguntes.

La Primera Guerra Mundial

Abans de continuar farem un breu resum del seu periple entre 1910 i 1913 fins que va arribar a Heidelberg.

Va deixar la feina a Mülhausen «con ansias de conocer más» i va fer cap a Mannheim on s'hi va estar vuit mesos. Allí va rebre una proposta d'un espanyol que volia instal·lar un negoci a Alemanya, però no sabia on instal·lar-se ni coneixia l'idioma. Va acceptar la proposta de muntar el negoci junts i ferli d'intèrpret. Després de buscar el millor lloc per al negoci a diverses ciutats van acabar establint-lo a Erfurt, però el negoci no va funcionar i es van

---

8 Fernández Rodríguez, Manuela; Martínez Peñas, Leandro; Prado Rubio, Erika (eds.) (2018): *Legislación española sobre reclutamiento militar, 1910-1912*. Valladolid: Omnia Mutantur, pàg. 53-54 i 193.

9 L'import de la multa depenia de la cèdula personal dels pares (*Ibíd.*, pàg. 54), què en aquest cas era de classe 9. *Ajuntament de Reus. Padró. Cèdules personals 1916*. ACBC280-20-T1-3078, pàg. 475. (ACBC)

separar. Aleshores se'n va anar a Weimar, on va treballar en una fruiteria durant quatre mesos. Després va anar a Gera, on també va estar-hi pocs mesos, i d'allí va fer cap a Karlsruhe, a casa d'un germà del diputat Ramon Mayner. Aquest senyor Mayner tenia sucursals dels seu negoci a diverses ciutats i el va enviar a Heidelberg. Quan portava prop d'un any allí se'n va anar a Reus, i aquí és on reprenem la història que ens ocupa.

Quan feia pocs mesos que havia tornat a Heidelberg diu que «se despertaron en mi nuevamente las ansias de correr y conocer» i va anar a parar a Schwäbisch Gmünd, a uns cinquanta quilòmetres de Stuttgart. Allí va treballar a casa d'un tal senyor Cabré, per qui feia viatges per la tota la «comarca».

A començaments de 1914 el senyor Cabré el va ajudar a posar un negoci (desconeixem de quin tipus) al poble de Schorndorf. Uns mesos més tard, el 28 de juliol, «me sorprendió la declaración de la Guerra Mundial del 1914, trayendo por consecuencia de esta guerra la falta de géneros importados de España, por cuya causa me deshice del negocio prefiriendo ir nuevamente de empleado». A començaments de 1915 va liquidar el negoci i se'n va anar cap a Munic, on només s'hi va estar sis setmanes. D'allí es va traslladar a Heilbronn (sis o set mesos) i a començaments de 1916 a Pforzheim. Preocupat pel conflicte bèl·lic, l'octubre d'aquell any va solicitar el passaport i es va traslladar a Suïssa, on no havia tornat des que se n'havia anat a Mülhausen la tardor de 1907.

Durant tots aquests anys a Alemanya, a banda de la diversitat de llocs on hem esmentat que va viure, va fer molts viatges per visitar amistats, anar a exposicions i fer turisme en general. Com ell diu sovint, era inquiet i tenia ganes de córrer i conèixer. El fet que deixés d'anar a escola als dotze anys no vol dir, en absolut, que deixés de banda la seva formació; va ser totalment autodidacte, i ho fa evident amb el següent paràgraf:

> En mi tierna juventud, un día, estando ya en Suiza, quise sacar una cuenta de bastante facilidad y, habiéndoseme olvidado por falta de práctica, no pude sacarla. Me avergoncé de tal manera de mi mismo que a partir de entonces me dediqué con bastante asiduidad al estudio de cuanto venía a parar a mis manos, y cuando nada tenía, me lo buscaba.

Pel que fa a la seva ideologia anarquista, en el relat del seu periple per Europa no en fa cap menció explícita. Tanmateix, tan bon punt arriba de tornada a casa es fa evident que quan molts anys abans se'l va començar a conèixer com *l'anarquista*, ell no va trigar a esbrinar el significat d'aquell mot i a trobar-lo encertat. I, d'acord amb les inquietuds que mostra en el

paràgraf anterior, és lògic pensar que va llegir i estudiar molt en aquesta direcció. A més, abans de la Primera Guerra Mundial hi havia conflictes socials arreu d'Europa,[10] i no ens estranyaria que Caixal els seguís de ben a prop i s'hi identifiqués.

I pel que fa a fer comptes, per què no dir-ho, ho devia practicar força, perquè anys més tard veurem que serà tresorer de diverses organitzacions.

Tornada definitiva a casa

El gener de 1919 va morir el seu únic germà (també tenia una germana petita, Gertrudis, *Tula*) i el seu pare li va demanar que tornés per fer-se càrrec del negoci. El març va tornar, i ja no tornaria a sortir més del país fins al 4 de febrer de 1939, quan marxaria cap a l'exili per no tornar ja mai més.

Però quan va tornar a ser a casa, segons diu ell, el seu pare va decidir no deixar-lo participar en el negoci «y en vista de ello volví a trabajar de mi oficio, desentendiéndome de cuanto me había ofrecido». Que se'n va desentendre, ens ho creiem, però que el seu pare no el deixés participar ja ens costa més de creure. Ell pertanyia a la classe obrera, i tenir un negoci amb empleats al seu càrrec anava en contra dels seus ideals, de la seva visió d'un món en el qual la lluita de classes és ineludible per a poder arribar a assolir un món just; no volia posar-se al costat dels explotadors. Davant d'un fill així, seria lògic que el pare no posés el negoci en les seves mans, però encara trobem més lògic que fos el mateix fill qui no volgués fer-se'n càrrec.

D'altra banda, també ens sembla molt estranya la motivació del seu pare per fer-lo tornar, perquè el seu fill Andreu, en cas de no haver mort, és molt dubtós que s'hagués fet càrrec del negoci, no pel fet que visqués a Barcelona amb la seva dona i una filla, sinó perquè era militar professional. Així doncs, opinem que el pare va fer servir la mort del seu fill gran com a excusa per fer tornar el petit i, probablement, mirar de «redreçar-lo».

I el Josep, no ho va veure això? Segur que sí, és clar, però creiem que la idea de tornar feia temps que li rondava pel cap, i la proposició del seu pare, tot i no creure-se-la, li va donar l'empenta final per decidir-se a ferho. Però, per què creiem que va ser així? Ara ho veurem.

La conflictivitat social que s'estava vivint arreu d'Europa —la qual mai es va apagar del tot amb la guerra, i un cop acabada aquesta va revifar amb

---

10 Zerzan, John (2018): *A People's History of Civilization*. Port Townsend, EUA: Feral House, pàg. 264-291. Edició en català: Caixal i Baldrich, Xavier (trad.) (2020): *El paper del poble en la història de la civilització*. Tarragona: Lo Diable Gros [en premsa].

força— havia sigut clau per a l'evolució ideològica de Caixal, i Catalunya no era, ni de bon tros, una excepció en aquest sentit.[11] En definitiva, la violència social «va assolir a Europa, Espanya i, sobretot a Catalunya, unes cotes d'intensitat desconegudes des de les insurreccions revolucionàries del segle XIX».[12] Ell, molt probablement se sentia atret per la situació que es vivia a la seva terra i no creiem que fos casualitat que tornés a mitjans de març, abans que s'acabés la vaga de la Canadenca, en un any molt conflictiu, com molt bé explica Maria Amàlia Pradas en el capítol titulat «1919, any convulsiu» del seu llibre *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923*.[13]

En resum, opinem que tant pare com fill van trobar en la mort del l'altre fill i germà l'excusa perfecta per ocultar les seves intencions reals, i que tots dos sempre es van abstenir de desvelar-les explícitament. En el cas del fill, un dels motius d'aquest secretisme podria ser molt bé el respecte que sempre va mostrar vers el seu pare.

Ingrés a la CNT

Caixal ens ha dit que va tornar a treballar del seu ofici, però en cap moment ens ha dit quin era aquest ofici. En el relat de la seva joventut per Europa diu que ha treballat un parell de vegades amb comerciants de vins i una vegada a una fruiteria, però no diu res més sobre el tema. Sabem, però, que des que va tornar va fer sempre de cambrer, fins i tot a l'exili, tot i que aleshores va haver de fer moltes altres feines fins que no s'hi va poder tornar a dedicar.

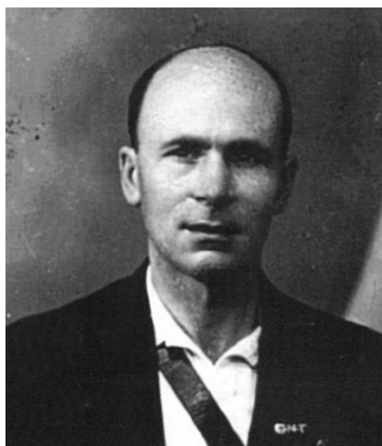
Hem pogut confirmar que en algun moment de l'any 1920 ja treballava de cambrer, però no sabem si ja hi treballava abans d'aquest moment. Per les paraules de Joan Garcia Oliver deduïm que si ho va fer no va ser la seva única feina. Caixal i Garcia Oliver van ser amics. Tot i haver nascut tots dos a Reus, es van conèixer l'any 1919 a Barcelona (quan Caixal va marxar cap a Suïssa, Garcia Oliver només tenia tres anys). En el seu llibre autobiogràfic *El eco de los pasos*, Garcia Oliver diu sobre Caixal: «camarero que trabajó en Barcelona de todo, hasta de enterrador, junto con Callejas, cuando la bohemia revolucionaria de ambos los empujaba a buscar algo de que comer».[14] Això és tot el

11 Aisa i Pàmpols, Ferran (2019): *La vaga de la Canadenca*. Barcelona: Edicions de 1984, pàg. 99-105 (capítol titulat «Violència social i guerra bruta»).

12 Aisa i Pàmpols, Ferran (2016): *El foc de Prometeu*. Tarragona: Lo Diable Gros, pàg. 113.

13 Pradas Baena, Maria Amàlia (2003): *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 53-113.

14 Garcia Oliver, Joan (1978): *El eco de los pasos*. París: Ruedo Ibérico, pàg. 80.

que sabem sobre què va fer Caixal aquell any, però en aquesta frase trobem una altra informació interessant. En totes les cartes que des de l'exili Caixal escriurà a Plaja, sempre dona records per Callejas, que compartia exili amb ell a Mèxic. Ara sabem que aquell any ja havien compartit experiències, a Barcelona. Ens té molt intrigats, però, com va conèixer Caixal els altres dos, perquè ells dos es van conèixer, aquell mateix any, a la presó Model.[15] Els va conèixer ell també a la presó? És una qüestió que encara tenim pendent d'investigar, però no seria gens estrany que fos així si tenim en compte que a l'estiu d'aquell any hi havia a Catalunya uns quinze mil obrers empresonats.[16] Tanmateix, hem de tenir present que Garcia Oliver també era cambrer i aquella tardor va treballar al restaurant de l'Hotel Moderno,[17] i també és possible que ells dos es coneguessin treballant allí. Ara bé, hem de tenir present que Garcia Oliver va anar a la presó, aquest cop, com a conseqüència d'una vaga de cambrers quan treballava en aquest hotel.

Aquestes dues amistats són una prova evident que Caixal no va trigar gaire a tenir contactes amb gent de la CNT quan va tornar de l'estranger; Garcia Oliver hi va entrar mentre treballava a l'esmentat hotel,[18] i Callejas ho havia fet el 1916.[19] Caixal s'hi va afiliar el 1920, hem localitzat una llista d'afiliats que així ho confirma. La llista és del Sindicat Únic de l'Alimentació de Tarragona i està confeccionada l'any 1937. La llista consta de 427 afiliats i ell hi apareix amb el número 1, afiliat el 1920, el més antic de tots,[20] l'únic membre que quedava aleshores dels inicis del sindicat.

---

15 Portella Coll, Josep (2012): *Liberto Callejas, l'anarquista incommovible*. Ciutadella de Menorca: Ses Voltes, pàg. 18.

16 Termes, Josep (1987): *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939), vol. VI*. A: Vilar, Pierre (dir.); Termes, Josep (coord.): *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, pàg. 301.

17 Garcia Oliver, *op. cit.*, pàg. 27.

18 *Ibíd*.

19 Portella Coll, *op. cit.*, pàg. 17.

20 CNT (España) Archives, *Archivo de la Federación Local de sindicatos adheridos a la CNT, Tarragona*, inventari núm. 104B.2.d (Institut Internacional d'Estudis Socials, Amsterdam (IISG)).

Al seu llibre, Garcia Oliver explica que a totes les capitals de comarca del Camp de Tarragona hi havia algun sindicat únic de la CNT constituït, excepte a Reus, malgrat que era l'única que tenia una economia industrial important. La classe obrera de Reus, diu, estava organitzada en societats de resistència dominades pels socialistes o pels republicans lerrouxistes, però els darrers anys la militància anarquista pràcticament havia desaparegut. Així doncs, a despit dels consells en sentit contrari, va decidir anar a Reus amb la intenció de capgirar la situació.[21] Caixal, com hem vist, sembla que va optar per anar a Tarragona i afiliar-se al Sindicat de l'Alimentació que s'havia constituït l'estiu de l'any anterior,[22] però, malauradament, no hem aconseguit saber res del que hi va fer. És molt probable que fos aleshores quan va conèixer a Formós Plaja, que era el secretari de la Federació Provincial[23] i director del setmanari *Fructidor*, del qual parlarem tot seguit.

El Comitè propresos

Com ja hem assenyalat anteriorment, es vivia una època de convulsió social extrema. Tot i que considerem que conèixer-la amb profunditat ajuda a entendre millor a Josep Caixal i el seu entorn, no creiem que aquest article sigui el lloc adequat per fer-ne una descripció exhaustiva i, a tal efecte, remetem el lector als diversos llibres que trobarà a la bibliografia sobre el tema.

L'agost i el setembre de 1919 Formós Plaja va dirigir a Reus el setmanari *Fructidor*, amb el subtítol «Portavoz de la clase trabajadora de la Provincia y defensor de los explotados del mundo». En els pocs números que van sortir a la llum són habituals els escrits en solidaritat amb els companys presos, i especialment amb dos d'ells, Josep Queralt Pàmies (*Diego*) i Magí Busquets Vilanova (*Cherí*), membres de la Federació Agrícola de Valls. Aquests dos estaven acusats d'haver assassinat, el 31 de març, l'advocat Josep Caylà Miracle, director del Banc de Valls i vicepresident de la Mútua de Propietaris. Es dona el cas que l'ordre de detenció dels dos acusats es va donar quatre dies abans de l'assassinat, i quan ells, després d'amagar-se uns dies, van decidir presentar-se per saber el motiu de l'ordre, se'ls va acusar de l'assassinat i no van saber per què s'havia cursat l'ordre de detenció en un primer moment. És interessant fer notar que el *Diario de Tarragona* s'havia limitat

---

21 Garcia Oliver, *op. cit.*, pàg. 37.

22 *Fructidor*, 10.08.1919.

23 Garcia Oliver, *op. cit.*, pàg. 49.

a publicar la notícia de l'assassinat,[24] però en cap moment es va fer ressò de les detencions ni del judici.

El febrer de 1920, Plaja torna a publicar *Fructidor*, ara a Tarragona i amb el subtítol «Órgano de la organización obrera de la provincia de Tarragona». Aquesta segona època del setmanari serà més llarga que l'anterior, i durarà fins a l'agost. *Diego* i *Cherí* seran jutjats a mitjan abril i el fiscal demanarà per a ells la pena de mort. *Fructidor* reflecteix com els comitès propresos de tota la província es mouen en una intensa campanya a favor de l'alliberament dels dos. A més, dins la campanya, durant les set setmanes prèvies al judici, Ramon Olmedo hi publica una sèrie d'articles extensíssims a favor dels dos companys presos. La campanya conclou amb un suplement de dues pàgines el 10 d'abril i un míting multitudinari al teatre Moderno de Tarragona, el diumenge dia 11, previ al judici. Finalment són absolts.[25]

Tota aquesta efervescència va donar un impuls molt important als diversos comitès propresos de la província, els quals van sortir reforçats del primer Congrés Local de Sindicats que es va celebrar a Tarragona els dies 19, 20 i 21 de març, promogut per Plaja. El sisè punt de l'ordre del dia del congrés serà: «¿Es conveniente constituir una Comisión provincial pro-presos?».[26] La resposta va ser afirmativa, i es va constituir el Comitè Propresos Provincial per coordinar tots els comitès locals existents. Caixal en serà el tresorer.

Tres anys més tard, el 28 de gener de 1923, Plaja publicarà a Reus un altre setmanari, *Acracia*, del qual només en sortiran cinc números, fins al 17 de març. La redacció estarà al primer pis de la Raseta de Sales, número 6. Als baixos del mateix edifici hi ha la seu del Comitè Propresos Provincial.[27] Un cop més, la publicació de Plaja es converteix en portaveu i impulsora del comitè, del qual publica els comptes, signats per Caixal. El 10 de febrer, Caixal també hi publica un escrit comunicant l'inici d'una campanya oral propresos i instant a sindicats i altres entitats que acullin mítings i conferències.

No tenim constància de cap altra activitat de Caixal dins el comitè. Hem de fer notar, però, que torna a ser a Reus, i que ara està clar que ell i Plaja van de la mà.

---

24 *Diario de Tarragona*, 2-04-1919.

25 *Fructidor*, 17-04-1920.

26 *Fructidor*, 27-03-1920.

27 Soriano Jiménez, Ignacio Clemente (2016): *L'anarquisme a Tarragona (1917-1924). Formós Plaja i Carme Paredes*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, pàg. 197-198.

Dictadura i República

Quan al setembre del 1923 arriba la Dictadura de Primo de Rivera, la repressió contra la CNT es va incrementar i es va veure abocada a la clandestinitat. Malauradament, sobre aquest període sabem ben poca cosa de Caixal. A banda de fets de caire personal com ara el seu matrimoni i el naixement de les seves filles i d'un fill, sabem dues coses concretes, una que hem trobat en un diari i una altra que ell va explicar en una carta des de l'exili.

El 16 de gener de 1924, el diari *Tarragona* publica la següent nota:

> Por la policía gubernativa de Reus ha sido detenido el sindicalista José Caixal Llauradó, como presunto prófugo.

Hem repassat tots els exemplars de la clandestina *Solidaridad Obrera* d'aquell mes que es conserven a Cedall (www.cedall.org) i hi hem trobat unes quantes notes informant de la detenció de companys per tot el territori, però cap d'aquestes esmenta Caixal. Això, i que no se'n faci cap menció a la nota, ens fa sospitar que la detenció no té a veure amb la seva actuació sindical; més aviat la paraula *prófugo* deu fer referència al servei militar que no va complir deu anys abans. Ens ha estat impossible trobar cap document en cap arxiu que ho confirmi, però l'ús d'aquesta paraula i el fet que ja havien passat els deu anys de multa prescrits per la llei per a qui era declarat com a pròfug ens fan pensar que aquesta detenció hi està relacionada. Com hem dit anteriorment, no sabem que passava amb els pròfugs un cop passats deu anys d'haver-ho estat declarats, però ara, un cop passats els deu anys veiem que el detenen. El que va esdevenir amb la detenció només ho podem especular, ara bé, no devia tenir conseqüències gaire greus perquè dos mesos després es va casar i a finals d'any va néixer la seva primera filla.

L'altre fet que coneixem d'aquesta època l'explica en una carta que escriu l'any 1952, des del seu exili francès, a la seva filla Dàlia, que recentment havia emigrat a l'Argentina, i fa referència al dia 28 d'octubre de 1927, quan el rei Alfons XXIII va visitar Tarragona[28] i ell estava malalt de tifus:

> En la tuya me dices que cuando vino el Rey me detuvieron. No es cierto, tienes confusión o malentendido. Tenía yo entonces el tifus y estaba postrado en la cama. No hubo ni siquiera orden de detención, pero sí de vigilancia, y

28 ArxiPortus, el blog de l'Arxiu del Port de Tarragona. *Les visites d'Alfons XIII al Port de Tarragona*. En línia, <https://arxiportus.blogspot.com> [consulta: 26 de novembre de 2019].

estaba nuestra morada vigilada por un policía (con disimulo). Este policía era, casualidad, de los buenos y me apreciaba, pero tenía que cumplir su misión, y como comprendía que esta vigilancia era hacer el indio, para su propia tranquilidad (creo yo) se tomo la libertad, dada la mutua simpatía que existía conmigo, en visitarme en mi lecho, que convencido por sus propios ojos de la realidad, dejó de prestar vigilancia severa de la cual tenía orden. Todo esto me lo contó él mismo una vez yo repuesto. Mientras que para los otros fueron aquellos días de mucho trajín para ellos, en cambio él se lo pasó tranquilo sin tener otra misión que cumplir. Estoy seguro que de no estar enfermo hubiera incluso servido en el banquete que se le obsequió en la Tabacalera a raíz de su inauguración, ya que incluso vinieron muchos camareros de Reus porque no había los suficientes en la localidad, incluso vinieron algunos *maître d'Hôtel* de Barcelona. Esto es lo que sucedió.

La Guerra Civil

Un cop començada la guerra, Caixal es va traslladar ben aviat a viure, amb la seva família, als baixos d'una finca confiscada per la CNT al carrer Méndez Núñez, número 23, en l'actualitat seu de la Cambra de la Propietat Urbana de Tarragona, pràcticament davant per davant de la Federació Local, que estava en el número 14. Una residència força convenient si tenim en compte que només entre l'octubre i el novembre d'aquell any Caixal va assistir com a mínim a vint assemblees o reunions, ben poques de les quals van acabar abans de la una de la matinada.[29]

En l'assemblea del 6 d'octubre és nomenat secretari del Sindicat de l'Alimentació.

El 15 d'octubre es queixa de les condicions deplorables en què es troben els refugiats que acull la ciutat, i a l'assemblea de l'endemà, ell, Salvador Pérez i Magí Cunillera seran escollits per constituir un Comitè d'Ajuda als Refugiats.

El dia 27 se'l nomena, junt amb Buján i Salvador Pérez, per anar a entrevistar-se amb el comissari de la Generalitat en relació amb unes denúncies presentades per un grup de refugiats provinents de Portugal.

El 20 de desembre es constitueix la Comissió de Propaganda i Cultura, que estarà formada per Josep Alomà, Caixal, i cinc companys més.

---

29 *Actes i comunicats de la federació local de Tarragona*, P.S. Barcelona-1444, Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.

Pel que fa al Sindicat de l'Alimentació, en data 10 de novembre té 175 afiliats, una xifra que augmentarà un 244% durant el següent any si la comparem amb la llista de 427 afiliats que hem esmentat anteriorment.

Conseller de l'Ajuntament

El 12 d'octubre Caixal, Domínguez i Ferran Lazcoz representen la CNT a una reunió dels sindicats i partits que tindran representació en el futur nou ajuntament per tal de negociar el nombre de consellers que els correspon a cadascun, i a l'assemblea del dia següent és ell l'encarregat d'explicar la reunió.

A l'assemblea del 15 d'octubre s'escullen per votació els militants que representaran la CNT al nou ajuntament, que es constituirà el dia 22. Dels trenta-quatre que es van presentar com a candidats, Caixal va ser un dels nou escollits.

Al Ple de constitució del nou ajuntament es nomena Salvador Rueda Contreras, de la CNT, conseller regidor de la Conselleria de Proveïments. S'acorda que cada conseller regidor esculli dos consellers delegats perquè col·laborin amb ell en les tasques de la seves conselleries.[30] Un dels dos que va escollir Rueda va ser Caixal, l'altre el desconeixem.

La granja avícola

L'any 1925, quan feia un any i mig que s'havia casat i ja tenia una filla, havia marxat de Reus amb la seva família per anar a viure a Tarragona, ciutat què ja no abandonaria fins que marxés cap a l'exili. La primera casa on va viure a Tarragona estava a la Via Augusta, en la qual tenia espai per criar pollets i fins i tot hi tenia una incubadora. Tenia molta afició per l'avicultura i va ser el principal promotor la Granja Foment de l'Avicultura que es va construir a Tarragona el 1937.

Des del primer moment que se li assigna el càrrec de conseller delegat de Proveïments sovint publicarà notes a la premsa marcant el preu de venda dels ous i la seva disponibilitat, des de la secció d'ous i aviram de la conselleria.[31] Els ous provenen d'una granja confiscada al camí de l'Àngel, però no són suficients per proveir la ciutat adequadament sense dependre de l'exterior, cosa que cada cop és fa més complicada.

---

30 *Actes del Ple de l'Ajuntament de Tarragona, 1936-1937*, 22.10.1936. P2146 (Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona (AHCT)).

31 *Diari de Tarragona*, 16.12.1936, per exemple.

El 22 de gener del 1937, el Ple de l'Ajuntament aprovarà la proposta que presenta la Conselleria d'Agricultura d'una junta per al foment de l'avicultura, de la qual Caixal serà l'administrador i tresorer. També s'aprova el projecte d'ampliació de la granja del camí de l'Àngel. El 17 d'abril, el Ple acorda legalitzar la confiscació de la finca. El dia 27 el *Diari de Tarragona* publica un extens reportatge sobre la granja que signa el periodista Teodoro Monge Villa, company de la CNT.[32] En el primer paràgraf del reportatge hi diu: «El buen compañero Caixal fue el iniciador de la creación de esta Granja llevado de su afición a la avicultura, fuimos en su busca para que nos acompañase, a lo que se prestó encantado». Al Ple de l'Ajuntament, al llarg d'un any, de tant en tant sortiran a debat diversos temes sobre la granja, i quedarà ben clar el suport que la CNT dona al projecte.

Poc després del fets de maig, als plens comença a haver-hi polèmica sobre la granja. Les obres no s'han acabat i uns quants consellers no volen que l'Ajuntament hi continuï invertint. S'acorda que durant un any l'Ajuntament administri la granja en comptes de la Col·lectivitat d'Ous i Aviram, que l'ha estat portant fins aleshores. Un cop passat aquest any el destí de la granja dependrà dels resultats econòmics. Caixal recorda que la granja es va crear amb la intenció que a la ciutat no hi hagués escassetat d'ous i aviram, i regular-ne el preu. També diu que la Col·lectivitat, quan ha vist que l'Ajuntament tenia problemes per subvencionar-la, s'ha dirigit a la Generalitat. Finalment prova de fer entendre que qualsevol negoci triga força temps a començar a donar beneficis i la granja porta massa poc temps funcionant per poder-li exigir que en tingui. No se'n surt, però ell continuarà sent-ne el tresorer, tot i que els comptes seran de l'Ajuntament i no de la Col·lectivitat. Tanmateix, serà un tema recurrent de discussió.

Sabíem que Caixal havia escrit algun article a *Solidaridad Obrera* abans de la guerra,[33] però no a d'altres publicacions. Per això ens hem sorprès quan regirant la premsa d'aquell estiu hem trobat sis articles seus que s'hi amagaven. Ho diem així perquè els signa d'aquesta manera:

CA - LLA - DO
(Carnet confederal 49.403)

---

32 A la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona (BHMT) no es conserva cap exemplar del *Diari de Tarragona* dels mesos d'abril i maig d'aquell any. Si hem pogut llegir aquest article és gràcies a què s'ha conservat el retall que va guardar Josep Caixal.

33 Gras i Alomà, Ramon (2012): *La idea, negre sobre blanc. Articles de Josep Alomà*. Tarragona: Arola Editors, pàg. 187-190.

Aquesta signatura no creiem que pretengui amagar la seva identitat; qualsevol conseller de l'Ajuntament el pot reconèixer sense cap mena dubte, i més encara quan llegeixin els articles. De totes maneres, signant així sembla que vulgui enviar algun missatge. Amb el carnet ens vol deixar clar que no escriu com a conseller sinó com a militant de la CNT, i el redactat així ho confirma. I amb les tres síl·labes que extreu dels seus cognoms està dient que a l'Ajuntament es reprimeix a l'hora d'expressar-se per exigències del guió i per respecte a la institució. Si al Ple s'expressés de la mateixa manera que en aquests articles, les sessions podrien haver acabat a bufetades –és la nostra opinió.

Es tracta d'una col·lecció d'articles al *Diari de Tarragona* sobre proveïments, molt crítica amb l'Ajuntament, titulada «Municipalerías». Dels sis exemplars del diari que contenen aquests articles, n'hi ha un, el del 22 de juliol, que no s'ha conservat, i que sabem de la seva existència perquè hem trobat el retall de l'article.[34] És precisament el que es titula «La Granja Avícola». A continuació en reproduïm el darrer paràgraf:

> Pero no termina aquí el colmo de mi desilusión, donde quedé perplejo fue que en una sesión plenaria de nuestro Consejo Municipal, se criticase la construcción de la Granja por unas míseras pesetas que el Ayuntamiento en ella tiene invertidas, cuando en realidad debía de haber invertido millones en obras semejantes, por lo que pude comprender que el Ayuntamiento actual, lo mismo que los de 40 años atrás, se opone a todo lo que significa progreso, y esto significa una ridiculez mayúscula de un Consejo que nacido de la Revolución se oponga a estos adelantos. Sí, señores consejeros, hay que proteger y fomentar todo lo que signifique riqueza, un país pobre y sin iniciativas, está condenado a perecer, y si queremos triunfar en esta guerra sin cuartel es preciso que multipliquemos estas iniciativas, y más aún que las apoyemos desinteresadamente, por una retaguardia bien nutrida (que no sólo de ideas vive el pueblo), que no sea la escasez de alimentos la causante de posibles desdichas y del derrumbamiento de la causa antifascista.

Mig any després, el 7 de gener de 1938, a la Comissió Permanent de l'Ajuntament s'arriba a dir que no s'entén que una localitat que gairebé no té pagesia tingui una granja dins el seu terme municipal, i el Ple del dia 17 acorda traspassar-la a la Generalitat, mig any abans del previst per prendre

---

34 *Recull de premsa de l'Ajuntament de Tarragona*, 22.07.1937. (BHMT)

aquesta decisió i sota una pluja de crítiques per part del Grup Municipal de la CNT.[35] A partir d'aleshores ja no en sabem res més.

Anys més tard, des de l'exili, Caixal preguntarà als seus com va el projecte que va iniciar. No sabem si li ho van respondre, però sí sabem quina podria haver estat la resposta, el règim es va fer seva la granja i la va continuar administrant, des del primer dia de la «liberación, con intenso trabajo y óptimos frutos». Això ho llegim a un extens article sobre la granja titulat «La Granja Avícola de la Diputación Provincial» que publica el *Diario Español* un any després de l'ocupació i que també inclou la frase següent:[36]

> Los rojos la tenían ya completamente desmontada y a punto de llevarse cuanto en ella había de interesante, cuando les sorprendió la victoriosa marcha de nuestros soldados y por falta de medios de transporte tuvieron que abandonar su «luminosa» idea.

A banda de ser el promotor de la Granja Avícola, Caixal també va ser un dels fundadors i administradors de la cooperativa que la CNT va obrir a l'església de Sant Joan l'abril del 1937.

La Cooperativa Popular de la CNT

A la sessió de la Comissió Permanent de l'Ajuntament del 2 d'abril de 1937, es llegeix un comunicat de la CNT que informa de l'obertura el següent dilluns dia 5 d'una cooperativa a l'església de Sant Joan per tal de facilitar a la població l'accés als queviures sense haver de sotmetre's als capricis de comerciants especuladors. La majoria de consellers s'hi oposen argumentant que la CNT no pot utilitzar un local que és propietat de l'Ajuntament per a la distribució d'aliments, una tasca que, d'altra banda, pertoca a la Conselleria de Proveïments i no pas a ells. S'acorda exigir que de moment es posposi vuit dies l'obertura i es nomena una comissió per elaborar un informe que aclareixi la propietat del local i la legalitat de l'obertura de la cooperativa. La CNT fa cas omís d'aquest acord i el dia 5 obre igualment la Cooperativa Popular CNT, amb gran èxit d'afluència de consumidors i una bona enrabiada de molts comerciants de la ciutat i d'una majoria de grups municipals.

El vespre del mateix dia 5, la cooperativa provoca un encès debat al Ple municipal que dura tres hores. Josep Alomà, en el seu editorial del *Diari de Tarragona* de l'endemà, interpreta l'argumentació en contra de l'obertura

---

35 *Comissió Municipal Permanent, Acords*, 7.01.1938, P2228 (AHCT).

36 *Diario Español*, 21.01.1940.

com el començament definitiu de la contrarevolució que ja feia temps que es veia venir. Un mes després, els fets de maig, i el paper específic que a Tarragona hi va tenir la cooperativa, li donen la raó. A continuació reproduïm tres de les intervencions dels consellers de la CNT en defensa de l'obertura.[37]

Segons explica Caixal, el company Rueda, conseller de Proveïments, li havia encarregat com a representant del Sindicat de l'Alimentació que fes «els treballs necessaris per a la instal·lació d'una cooperativa». Ell es va posar en contacte amb els gremis de la UGT i, diu, «no van admetre la nostra proposició perquè van entendre que tenien més negoci d'altra forma». Aleshores Rueda recorda que quan es va constituir el nou Ajuntament, la minoria de la CNT, des de la seva conselleria, va deixar clar que el seu projecte estrella era dividir la ciutat en quinze barris i crear en cadascun d'ells una cooperativa. També diu que quan l'anterior alcalde li va donar les claus de l'església de Sant Joan ja va explicar que era per instal·lar-hi una d'aquestes cooperatives i que ara no se n'hauria de sorprendre ningú. Josep Alomà afegeix que van acceptar entrar a l'Ajuntament «amb la condició d'actuar sempre en la forma més beneficiosa per al poble, sense tenir en compte els legalismes de sempre i que mai han anat a favor del poble, comptant sempre amb l'oposició de les classes burgeses. No tenen explicació els elevats preus a què s'expenen els queviures, sense escrúpols de cap mena. S'han sabotejat pel comerç els preus que contínuament ha donat la Conselleria de Proveïments. Hem arribat a la conclusió de què només poden menjar els capitalistes, però no la classe treballadora, per la qual cosa es decidí anar a l'obertura de la cooperativa, venent-se amb una rebaixa del 25 i 30 per cent, beneficiant no a un partit o a una classe, sinó al poble en general».

No es conserva ni l'exemplar del *Diari de Tarragona* que relata el que hem dit fins ara en aquest apartat, ni el del diari *Llibertat*; només se n'han conservat alguns retalls, dels quals ho hem extret.[38] Els dos diaris són molt més específics a l'hora citar les paraules que es van pronunciar que no pas les actes del Ple, i les dues narracions que fan es complementen entre sí.

---

37 *Recull de premsa de l'Ajuntament de Tarragona*, 6.04.1937 i 7.04.1937. (BHMT)

38 En el cas del *Diari de Tarragona* no s'ha conservat, com ja hem dit anteriorment, cap exemplar ni d'abril ni de maig. L'autor d'aquest article insta qualsevol persona que tingui en el seu poder algun d'aquests exemplars que el faci accessible contactant, per exemple, amb la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona. I, aprofitant l'avinentesa, també demana a qualsevol persona que pugui ampliar allò que aquí es diu sobre el seu avi, es posi en contacte amb ell. La seva adreça electrònica és: <xcaixal@tinet.cat>.

Aquesta polèmica és el més clar exemple que la política de proveïments és el cavall de batalla a l'Ajuntament entre Acció Catalana, ERC i PSUC d'una banda i la CNT de l'altra, mentre el POUM es mantindrà en una actitud ambigua.[39] Amb la Granja Avícola ja hem vist aquesta batalla, però amb la cooperativa és molt més evident i accentuada.

Aviat van arribar els Fets de Maig, els quals a Tarragona van tenir la cooperativa com a protagonista diferenciador d'altres llocs. El dia 7, va ser assaltada i saquejada per part d'un grup armat de vint-i-cinc homes que li van dir que hi anaven en nom de l'alcaldia,[40] i entre els quals hi havia diversos comerciants afiliats a la UGT i el delegat comarcal de Proveïments de la Generalitat.[41] Els assaltants van causar grans danys i destrosses.[42] Paral·lelament va aparèixer mort, entre d'altres, Josep Gallisà Figueres, que era el tècnic de compres i vendes de la Conselleria de Proveïments i havia estat l'artífex de l'anomenat «pont de Marsella» per tal d'assegurar el subministrament de queviures a la ciutat,[43] i que, lògicament, estava vinculat a la cooperativa i era militant de la CNT. La darrera vegada que se'l va veure viu se l'enduien els guàrdies d'assalt.[44]

Aquests fets van tenir tant de ressò que fins i tot van estar narrats en anglès per Agustin Souchy pocs dies després, com a complement d'una narració completa sobre els Fets de Maig a Barcelona. Aquesta narració està considerada com una de les poques que estan escrites en el mateix moment en què succeïa tot. Souchy havia anat a Barcelona per participar en un míting de les Joventuts Llibertàries el 18 de juliol de l'any anterior. Aquell mateix dia va esclatar la guerra i el míting, evidentment, no es va celebrar. Ell es va quedar tota la guerra amb la CNT per donar suport a la Revolució i per informar per Ràdio Barcelona en anglès, francès i alemany a la resta d'Europa.

---

39 Piqué i Padró, Jordi (1998): *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 190.

40 *Actes del Ple de l'Ajuntament de Tarragona,* 17.05.1937, P2146 (AHCT).

41 Piqué, *op. cit.*, pàg. 201.

42 Salvador i Andrés, Lluís de (2005). *Tarragona sota les bombes*. Valls: Cossetània Edicions, pàg. 115.

43 Piqué, *op. cit.* , pàg. 421.

44 Souchy, Agustin (1937): «The Tragic Week in May». A: Freedom Press (ed.) (1987): *The May Days, Barcelona, 1937*. Londres: Freedom Press, pàg. 55-60. Projecte d'edició en català: Caixal i Baldrich, Xavier (trad.): *La setmana tràgica del maig del 37*. Tarragona: Lo Diable Gros.

Al primer Ple després dels fets, el 17 de maig, Caixal informa que els assaltants havien dit que anaven en nom de l'alcaldia, i l'alcalde ho nega tot dient que té les claus en el seu poder perquè uns ciutadans li van entregar.[45]

La cooperativa no va tornar a obrir fins l'1 de juny, legalitzada com a societat civil i rebatejada amb el nom de Reguladora de Vendes CNT. Però, tot i que el *Diari de Tarragona* posa per títol «El veïnat està d'enhorabona» a la informació,[46] a partir d'ara només se'n podrà beneficiar qui se'n faci soci. Caixal en serà el secretari fins a la seva liquidació, el 30 de juny de 1938.[47]

Abans d'acabar aquest capítol volem recuperar Agustin Souchy per explicar un episodi que hem descobert casualment en el curs de la nostra investigació.

La tarda del 30 de setembre de 1937, Souchy va fer una visita llampec a Tarragona. Ell no era, però, el principal protagonista de la visita, sinó que acompanyava Emma Goldman i li feia d'intèrpret. L'únic esment que hem trobat d'aquesta visita és l'article titulat «Viajeros internacionales» que Teodoro Monge va publicar a la seva secció diària «Voz sindical» al *Diari de Tarragona*, l'endemà de la visita.[48] Van aturar-se a Tarragona camí de Barcelona des d'Alacant, on el dia 26 havien participat en un míting de la FAI en el qual Frederica Montseny els havia presentat per sorpresa a un públic que no els havia reconegut asseguts a la tribuna i que va respondre a les paraules de Goldman amb una ovació general.[49]

A Tarragona només van visitar la Federació Local de la CNT per tenir informació de primera mà de la situació de l'organització i del moviment antifeixista a la ciutat. Van demostrar sobradament, diu Monge, que estaven al corrent dels successos de caràcter polític i social esdevinguts a la ciutat des del 19 de juliol. Monge diu d'ells que són «las dos destacadas figuras del obrerismo intelectual» i «ilustres compañeros».

El secretari de la Federació, Serafí Castelló, no hi era, i no sabem si Caixal hi era o no, pel que diu l'article intuïm que no, però si hi hagués estat segurament hauria gaudit de la trobada d'allò més. No només per la satisfacció de conèixer els dos personatges, sinó també per les seves coincidències amb Souchy: era alemany i Caixal hauria pogut recordar l'idioma i les

---

45 *Actes del Ple de l'Ajuntament de Tarragona*, 17.05.1937, P2146 (AHCT).

46 *Recull de premsa de l'Ajuntament de Tarragona*, 30.05.1937. (BHMT)

47 CNT (España) Archives, *Archivo del Comité Comarcal de Tarragona*, inventari núm. 33E.3. (IISG)

48 *Diari de Tarragona*, 01.10.1937.

49 *Nosotros* (València), 27 de setembre de 1937; *Solidaridad Obrera* (Barcelona), 28-09-1937.

terres on havia viscut de jove, tenien la mateixa edat, i Souchy havia estat declarat pròfug, com Caixal, quan en esclatar la Primera Guerra Mundial es va exiliar a Suècia com a objector de consciència, conseqüent amb el seu antimilitarisme.[50]

Fugida cap a l'exili

Hem comentat més amunt que a Caixal li resultava força convenient viure als baixos del número 23 del carrer Méndez Núñez. A banda del motiu que allí exposem, n'hi ha un altre: al primer pis de l'edifici hi havia les dependències d'Obres i Fortificacions de la Costa. A la sessió del Comitè Permanent de l'Ajuntament del 30 de juliol de 1937, l'arquitecte municipal «denuncia el greu perill de construcció de refugis per a particulars sense direcció tècnica», ja que són molts els ciutadans que per iniciativa pròpia n'estan construint sota els seus edificis.[51] A la família Caixal no els mancarà aquesta direcció tècnica perquè seran els veïns del pis de dalt els que es faran càrrec de la construcció d'un refugi sota casa seva, amb una sortida pel carrer Pons Icart per si després d'un bombardeig no fos possible sortir per l'interior.[52] Aquest refugi era, com molts altres, de petites dimensions i destinat, en principi, només als residents de l'edifici. Aquest és probablement el motiu perquè no l'hem trobat documentat a la bibliografia que hem consultat sobre el tema.[53]

El 14 de gener de 1939, un dia abans que entressin les tropes invasores a la ciutat, tan bon punt sortia el sol «la orden de evacuación se extendió como un rayo por la ciudad de Tarragona». A les 10.30 van sonar les sirenes d'alarma i Caixal va acompanyar la seva dona i els seus fills al refugi de sota la casa, es va acomiadar d'ells, i va pujar al camió d'Obres i Fortificacions de la Costa que esperava davant el portal de casa seva per fugir de la ciutat. Mai més tornaria a la ciutat, tanmateix, la seva primera intenció no era anar cap

---

50 Souchy, Agustin; Waldinger, Theo (trad.) (1992): *Beware! Anarchist! A Life for Freedom. The Autobiography of Agustin Souchy*. Chicago: Charles H. Kerr, pàg. vi, 10.

51 *Comissió Municipal Permanent, Acords*, 30.07.1937, P2228 (AHCT).

52 Entrevista a Palmira Caixal Salas, 29.11.2019.

53 González Huix, Francisco J. (1990): *El asedio aéreo de Tarragona: 1937-1939*. Tarragona: Diputació de Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
Arnabat, Ramon; Íñiguez, David (2013): *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i les Terres de l'Ebre (1937-1939)*. Valls: Cossetània Edicions.

a França sinó cap a Barcelona per donar un cop de mà davant la imminent evacuació de la capital.

Després d'estar un parell de dies a Vilanova, va arribar a Barcelona, on el dia 23 es va posar al servei de la Comissió Jurídica Regional. Però no va poder fer cap de les gestions que li van encomanar perquè es va trobar totes les portes tancades. Aquell mateix dia el Govern s'havia traslladat a Girona amb tots els seus empleats, després d'haver donat l'ordre «de cierre de todo el comercio para que esta masa obrera fuese a fortificaciones para la defensa de Barcelona. Ante esta conducta poco edificante de un Gobierno cuyo lema había sido "resistir es vencer", el pueblo en vez de fortificar empezó a evacuar».

Així doncs, el que va acabar fent aquell dia va ser ajudar a empaquetar tot l'arxiu de la CNT per traslladar-lo a lloc segur en comptes de destruir-lo abans que caigués en mans de l'enemic. L'endemà van acabar d'empaquetar i van carregar-ho tot en un camió que va marxar a les 8 del vespre «con rumbo por mi desconocido». Nosaltres tampoc sabem cap on anava aquell camió aquell dia, però sabem que tota aquella documentació va acabar fent cap a Amsterdam, on avui encara es troba dipositada a l'Institut Internacional d'Estudis Socials (IISG).[54]

A les 10 del matí del dia 25, el dia abans que les tropes feixistes entressin a Barcelona, va pujar en un camió direcció cap a Girona. L'endemà, cap a la mitjanit, va pujar a un altre camió rumb cap a la Jonquera. Allà va estar, esperant que les autoritats franceses reobrissin la frontera del Pertús, fins que el dia 31 el van obligar a retrocedir a peu, en una columna d'uns 500 homes que havien estat «recuperados sin escuchar razón alguna», fins a Figueres. Allí sí que el van escoltar i, com que la seva quinta no havia estat mobilitzada, el van deixar anar.

Després de moltes peripècies —i retrobaments amb molts companys tarragonins i alguns amics que no havia tornat a veure des que havia viscut a Barcelona—, va aconseguir arribar a Portbou la matinada del 4 de febrer.

> Nuestra estancia en Port-Bou fue corta. Tomamos un vaso de leche en un bar abandonado por sus dueños, y al poco rato se difundió la noticia de que las autoridades francesas habían abierto la frontera para todo el mundo sin distinción de edades ni categorías. Procuramos inmediatamente acomodarnos en un camión con el que salimos a las 4 de la madrugada del

54 Mentre escrivim aquesta línies, el IISG està en ple procés d'escaneig de tota aquesta documentació per tal que a començaments de 2020 estigui disponible a Internet sense restriccions.

> día 4, llegando a lo alto de la montaña que separa España de Francia a las 4 de la tarde, así esque un trayecto de unos 7 km. estuvimos 12 horas por salvarlo, y ello es comprensible ante los miles de coches que ocupaban la carretera, pues esta parecía una cinta interminable, y desde lo alto de la montaña este espectáculo era, desgraciadamente para todos los que nos sentíamos españoles, magnífico. Durante el trayecto, si se averiaba algún coche o camión lo empujaban otros hacia el abismo para dejar sitio y carretera libre a los que estaban en buenas condiciones. Y ante este espectáculo a la vista, serían las 4 de la tarde cuando pasamos la frontera.
>
> Los pechos se ensancharon al encontrarnos en territorio francés, nuestras vidas estaban salvadas de la persecución fascista, gracias a la generosidad de las autoridades francesas al ofrecernos esta hospitalidad.

Va traspassar la frontera pel Coll dels Belitres, el qual, per cert, està a menys de dos quilòmetres de Portbou i no pas a set com diu ell. Aneu a saber, potser per intentar evitar la cua es van veure obligats a fer un camí molt més llarg!

El dia 1 d'agost, al camp de concentració de Bram, va acabar d'escriure el relat en què hem basat aquest apartat, un relat de disset quartilles que va titular «Mi odisea de evacuado y exiliado», una narració que finalitza en el moment que traspassa la frontera.

En l'última frase veiem reflectit, una vegada més, el seu tarannà respectuós i agraït vers els altres ja que pel que podem llegir en cartes molt posteriors a aquest escrit, mentre l'escrivia s'ho estava passant molt malament, però en cap moment parla de la responsabilitat de les autoritats franceses de la situació que estan vivint els refugiats als camps de concentració.

Epíleg

El 4 de febrer de 1939 va ser la darrera vegada que Josep Caixal traspassaria aquella frontera. Mai més tornaria a la seva terra i la seva família no la tornaria a veure fins prop de deu anys més tard, tot i que, malauradament, l'estada que van fer a França no va quallar en la desitjada reunió i es van tornar a separar.

Un cop va entrar a França va anar directament al camp de concentració d'Argelers, del qual pocs mesos més tard va ser traslladat al de Bram, on s'hi va estar una llarga temporada. Anys més tard es va instal·lar definitivament a Montpeller, on va integrar-se a la Federació Local de la CNT a l'exili. Va tornar a viure una altra guerra, aquest cop de molt més a prop que les dues

anteriors. Tanmateix, el seu domini de la llengua alemanya va ser-li molt útil durant l'ocupació. Després de la Segona Guerra Mundial va ser un dels fundadors de Solidaritat Internacional Antifeixista a Tolosa, dins la qual va ser molt actiu.

El 15 de gener de 1954, el dia que feia exactament quinze anys que havia vist Tarragona per última vegada, va salpar de Marsella cap a l'Argentina, on es reuniria amb la seva filla Dàlia. Allí es va afiliar a la CNT de Rosario i hi moriria el 16 d'octubre de 1962, dues setmanes abans de fer setanta anys.

Malgrat les moltes cartes que va escriure des de l'exili, sabem poca cosa de la seva activitat militant, només el que acabem de dir. Si més no, la investigació està oberta i confiem que sigui prou fructífera com per escriure'n un altre article, i completar així el relat biogràfic de l'avi patern de qui signa aquest article.

XAVIER CAIXAL I BALDRICH

Bibliografia

Aisa i Pàmpols, Ferran (2016). *El foc de Prometeu*. Tarragona: Lo Diable Gros.

Aisa i Pàmpols, Ferran (2019): *La vaga de la Canadenca*. Barcelona: Edicions de 1984.

Arnabat, Ramon; Íñiguez, David (2013). *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i les Terres de l'Ebre (1937-1939)*. Valls: Cossetània Edicions.

Fernández Rodríguez, Manuela; Martínez Peñas, Leandro; Prado Rubio, Erika (eds.) (2018): *Legislación española sobre reclutamiento militar, 1910-1912*. Valladolid: Omnia Mutantur.

Garcia Oliver, Joan (1978): *El eco de los pasos*. París: Ruedo Ibérico.

González Huix, Francisco J. (1990): *El asedio aéreo de Tarragona: 1937-1939*. Tarragona: Diputació de Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.

Gras i Alomà, Ramon (2012): *La idea, negre sobre blanc. Articles de Josep Alomà*. Tarragona: Arola Editors.

Olesti Trilles, Josep (1992): *Diccionari Biogràfic de Reusencs, vol. 2*. Reus: Ajuntament de Reus.

Piqué i Padró, Jordi (1998): *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Portella Coll, Josep (2012): *Liberto Callejas, l'anarquista incommovible*. Ciutadella de Menorca: Ses Voltes.

Pradas Baena, Maria Amàlia (2003): *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Risueño, Josep: «Una mica de llum a la història de l'electricitat a Reus (XII)», a *reusdigital.cat*, 8.08.2013.

Salvador i Andrés, Lluís de (2005): *Tarragona sota les bombes*. Valls: Cossetània Edicions.

Soriano Jiménez, Ignacio Clemente (2016): *L'anarquisme a Tarragona (1917-1924). Formós Plaja i Carme Paredes*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

Souchy, Agustin (1937): «The Tragic Week in May». A: Freedom Press (ed.) (1987): *The May Days, Barcelona, 1937*. Londres: Freedom Press. Projecte d'edició en català: Caixal i Baldrich, Xavier (trad.): *La setmana tràgica del maig del 37*. Tarragona: Lo Diable Gros.

Souchy, Agustin; Waldinger, Theo (trad.) (1992): *Beware! Anarchist! A Life for Freedom. The Autobiography of Agustin Souchy*. Chicago: Charles H. Kerr.

Termes, Josep (1987): *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939), vol. VI*. A: Vilar, Pierre (dir.); Termes, Josep (coord.): *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

Tricaz, Enric (2010): *Homes i dones pels carrers de Reus*. Valls: Cossetània Edicions.

Zerzan, John (2018): *A People's History of Civilization*. Port Townsend, EUA: Feral House. Edició en català: Caixal i Baldrich, Xavier (trad.) (2020): *El paper del poble en la història de la civilització*. Tarragona: Lo Diable Gros [en premsa].

Fonts arxivístiques

Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC), Reus.

Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona (AHCT).

Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.

Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona (BHMT).

Biblioteca Pública Arús, Barcelona (BPA).

Congreso de los Diputados [en línia], <www.congreso.es>.

Institut Internacional d'Història Social (IISG), Amsterdam.

Premsa consultada

Acracia, 1923.

Diari de Tarragona, 1936, 1937.

Diario de Reus, 1913.

Diario de Tarragona, 1919.

Diario Español, 1940.

Fructidor, 1919, 1920.

Nosotros, 1937.

Solidaridad Obrera, 1937.

Tarragona, 1924.

PRESERVACIÓ I DIFUSIÓ DEL PATRIMONI FOTOGRÀFIC DEL CENTRE D'IMATGES DE TARRAGONA / L'ARXIU

Blanca Gas Sancho

La protecció, gestió, conservació i difusió del patrimoni fotogràfic és la missió principal del Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu. Les estratègies per apropar a la ciutadania allò que custodiem són diverses i es converteixen en un aspecte essencial en el treball de gestió vinculat al patrimoni fotogràfic.

The protection, management, conservation and diffusion of the photographic heritage is the main mission of the Image Center of Tarragona / L'Arxiu. The strategies to be adopted by the citizens are diverse and are an essential aspect in the management of photographic heritage.

PARAULES CLAU:
patrimoni fotogràfic, preservació, difusió, fotografia, exposicions, publicacions, TIC

KEYWORDS:
photographic heritage, preservation, diffusion, photography, exhibitions, publications, ICT

El patrimoni fotogràfic

En el preàmbul de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, es manifesta que el patrimoni cultural és un dels testimonis fonamentals de la trajectòria històrica i d'identitat d'una col·lectivitat nacional. Els béns que l'integren constitueixen una herència insubstituïble, que cal transmetre en les millors condicions a les generacions futures. La protecció, la conservació, l'acreixement, la investigació i la difusió del coneixement del patrimoni cultural és una de les obligacions fonamentals que tenen els poders públics. En aquest patrimoni documental, tot i que menys conegut, s'integra també el patrimoni documental fotogràfic.

L'invent de la fotografia es presenta de manera oficial per primera vegada a París el 1839 amb la presentació del Daguerreotip. Per a un autor del segle XIX, la fotografia com a invent era simplement una successió d'èxits en el camp de la física, de la química i de les òptiques, el que s'estudiava era bàsicament la història d'una tècnica, però no hi havia lloc per a valorar les imatges com un fenomen cultural. En canvi, amb l'entrada del segle XX, una nova generació comença a valorar les imatges i els autors que les fan possibles no només des d'una perspectiva tècnica sinó com a obres artístiques amb un valor cultural acceptat socialment. Aquest canvi de concepció originat a principis del segle XX i que s'ha mantingut fins a l'actualitat és el que ha propiciat l'aparició d'institucions fermament decidides a apostar per la conservació i la difusió del patrimoni fotogràfic, com és el cas del Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu.

El Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu**,** a partir d'ara CIT/L'Arxiu, creat el 2013 i ubicat al magatzem 2 de l'Espai Tabacalera és la secció del Servei d'Arxiu i Documentació Municipal de l'Ajuntament de Tarragona que s'encarrega de la gestió, tractament, preservació i difusió del patrimoni fotogràfic de la ciutat. La fotografia a causa de la seva idiosincràsia específica, totalment diferenciada de les fonts escrites tradicionalment utilitzades, havia quedat relegada a un segon pla com a font documental. Avui en dia, però, ja ningú dubta del seu valor històric, documental i cultural; s'ha convertit en un recurs imprescindible per a explicar la història contemporània i un objecte a protegir.

El concepte patrimoni fotogràfic no s'ha de limitar de manera única i exclusiva a les còpies positivades, ja que aquestes són només el resultat final del treball del fotògraf, allò que ha entregat al client amb una finalitat purament comercial i amb una intervenció subjectiva en el procés. Patrimoni fotogràfic, ha de fer referència a tot allò que envolta l'activitat professional

del fotògraf, des dels negatius fins a les càmeres, passant per tota aquella documentació textual (llibres de registres, manuals, textos) que ens ajudi a entendre el procés de creació i a identificar, documentar i datar amb precisió les fotografies que custodiem. Així doncs, quan ens referim a «patrimoni fotogràfic» ho fem atenent un conjunt d'elements que configuren un tot.

Un altre concepte imprescindible a l'hora de parlar de gestió del patrimoni fotogràfic és el del treball en agrupacions documentals, és a dir, determinar quin és el nexe d'unió entre el conjunt de fotografies que ens arriba i que custodiem. D'una banda, hi ha el volum d'imatges generades per l'Administració pública en el transcurs de la seva activitat. L'Administració, pròpiament, és una productora important de documentació, ja que per a donar servei a la ciutadania i protegir els seus drets es fa imprescindible documentar qualsevol activitat. La fotografia ha estat utilitzada d'acompanyament a aquesta finalitat documental, però el vertader gruix del fons municipal no està integrat per la fotografia administrativa, sinó per totes aquelles imatges obtingudes pels serveis de protocol o relacionades amb esdeveniments culturals i promoció turística. D'altra banda, i el que constitueix la majoria del patrimoni fotogràfic custodiat als centres públics procedeix de fons fotogràfics i col·leccions que a través de diferents modalitats com la donació, cessió o compra han ingressat a la institució.

D'aquests aspectes, se'n deriva la distinció entre fons i col·lecció. Generalment, podríem definir les col·leccions com un acte d'agrupació conscient i voluntari d'elements, és a dir, una persona o una institució decideixen crear una col·lecció per a ús i gaudi personal o col·lectiu a partir d'uns interessos concrets. En canvi, el fons fotogràfic procedeix d'un acte inevitable i fruit d'una activitat professional o amateur del seu creador. En funció de la naturalesa o característiques del seu productor distingirem entre fons de fotògrafs professionals com Vallvé, Chinchilla, Víctor, Ferré, Sònia Rimbau o Fernando López; els fons d'entitats o institucions com el Club Gimnàstic, la colla Jove Xiquets de Tarragona, la colla Castellers Xiquets de Tarragona; els fons d'empreses com la Fàbrica de Tabacs de Tarragona, Indústria Química Albiac i, finalment, els fons personals com el de Santiago Gramunt, Lluís Soler, Leandre Lerín, Albert Saludes, Josep Maria Tarrassa, Lluís Pons, Pau Gavaldà, Ramon Casas, Joan Micó o la família Serres Cirujeda. En definitiva, un total de més d'un milió de fotografies custodiades pel CIT/L'Arxiu i amb un abast cronològic que va des del darrer terç del segle XIX fins a l'actualitat.

La difusió

La socialització dels arxius respon a un doble objectiu, respon al compromís institucional de donar servei a l'usuari, però també d'enriquir culturalment l'entorn on treballa el centre. És per aquest motiu que la majoria d'exposicions que es programen es pensen itinerants, amb la intenció d'apropar a la ciutadania allò que custodiem i que arribi al màxim nombre d'espectadors possible.

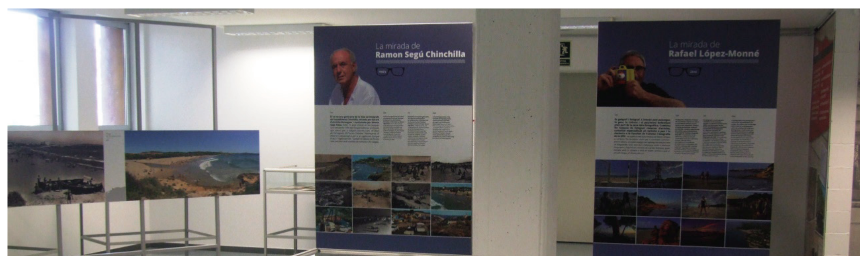

La difusió, en l'àmbit del patrimoni fotogràfic està estretament vinculada a la seva reproducció en exposicions, llibres, audiovisuals, internet, etc. Pel que fa a les exposicions són diverses les mostres que s'han programat per a il·lustrar un període o commemorar fets i esdeveniments rellevants de la ciutat. Així, amb motiu dels 90 anys de la col·locació de la primera pedra de la fàbrica de tabacs i tenint en compte que l'Arxiu està ubicat en el magatzem número 2 de la Tabacalera, l'any 2013 es realitza una exposició per intentar explicar i descriure el significat de la instal·lació d'una fàbrica d'aquestes dimensions en una ciutat encara preindustrial. «La fàbrica de Tabacs de Tarragona: la Tabacalera» vol ser un homenatge també a tots aquells treballadors que la van fer possible.

«Platges de Tarragona, cinquanta anys després» són dues mirades a un mateix espai, amb un salt temporal de cinquanta anys. Tot i que la concepció inicial de les targetes postals dels anys seixanta captades per la nissaga de fotògrafs Chinchilla era la promoció turística del concepte sol i platja entre els estrangers que ens visitaven, avui han servit de base al fotògraf Rafael López-Monné per repetir-ne l'enquadrament i confrontar-nos amb un espai que tot i ser el mateix, el temps ha modificat o ha salvaguardat. El significat de les imatges canvia depenent del moment històric sociocultural en què aquestes s'observen i, així, unes imatges que d'inici van ser concebudes amb una finalitat publicitària ara han adquirit una funció documental.

El mateix passa amb les imatges que es poden observar a l'exposició «El barraquisme a Tarragona, fa cinquanta anys. La ciutat no reconeguda i els seus habitants» unes imatges que inicialment van ser concebudes amb una funció purament de registre, és a dir, amb l'objectiu d'elaborar un cens per comptabilitzar quanta gent vivia a les barraques, ara s'han convertit en unes imatges amb un valor històric incalculable que ens ha servit per a documentar la realitat d'aquest fenomen migratori sense precedents que va

haver d'afrontar la ciutat de Tarragona a la dècada dels seixanta. Aquest recorregut visual ens apropa als seus habitants, als seus habitatges i ens ajuda a reflexionar sobre una realitat moltes vegades desconeguda, i moltes altres silenciada, però que és essencial per entendre la configuració de la ciutat i la societat actual. En una dècada, la població de Tarragona passa dels 57.248 habitants l'any 1965 als 100.786 de l'any 1975.

El nom de Josep Maria Pujol de Barberà i la seva signatura anirà per sempre lligada a la ciutat de Tarragona, tant des del punt de vista urbanístic com arquitectònic. «Josep Maria Pujol de Barberà, l'arquitecte i l'espai» vol ser un homenatge a la seva figura i obra que durant quaranta-dos anys com a arquitecte municipal, Josep Maria Pujol de Baberà ha llegat a la ciutat. L'any 1922 va redactar el Pla d'Eixample que anava d'una banda, des del Parc del Miracle fins a la plaça Imperial Tarraco, i per l'altra, des de la Plaça de Toros fins a l'avinguda Catalunya, també va ser l'encarregat de dissenyar la nova xarxa de clavegueram i projectar el nou mètode d'abastament d'aigua a la ciutat a través de l'Oliva. L'obra més emblemàtica de l'arquitecte va ser el projecte del Mercat Central, però a la ciutat hi podem reconèixer moltes altres obres significatives com l'edifici de l'Escorxador, actual seu del Rectorat de la Universitat Rovira i Virgili, l'edifici de la Cooperativa Obrera Tarraconense, el Col·legi dels Germans de la Salle o el Col·legi i Església de les Carmelites. Una combinació d'imatges i plànols que ens ajuda a interpretar la fisonomia urbana i arquitectònica de la nostra ciutat actual.

Un altre tipus d'exposicions són les que s'han programat arran de la cessió de diferents fons documentals. Així, l'any 2018 i amb motiu de la cessió del fons Leandre Lerin i del Centre Excursionista Tarragona s'organitza l'exposició «Centre Excursionista Tarragona, més de 100 anys d'excursionisme». Una mostra que es vol apropar al fet excursionista en les seves diferents manifestacions i fer un repàs de les diferents fites esportives assolides al llarg de la seva trajectòria. El fet que el Centre Excursionista sigui hereu del Grup Excursionista Tarragoní (1920), el Muntanyenc (1923) i la Ginesta (1929) ens ha permès també fer un repàs a la història de l'excursionisme en l'àmbit tarragoní des del seu naixement fins al dia d'avui. A l'exposició es combina el patrimoni documental amb material propi de l'àmbit excursionista.

Finalment, l'any 2019, s'inaugura al Centre d'Art de Tarragona, al *tinglado* 2 del Moll de Costa, una exposició del fotoreporter alemany Walter Reuter amb imatges de la Guerra Civil espanyola. La mostra, que porta per nom «Walter Reuter, fotografia de la Guerra Civil espanyola», s'emmarca dins el conjunt d'activitats que es programen anualment al voltant de la data del final del conflicte bèl·lic a Tarragona, el 15 de gener de 1939, i que enguany commemorava el vuitantè aniversari del seu acabament. Aquesta exposició, fruit d'una iniciativa conjunta entre el Centre d'Estudis Sobre Conflictes Socials (CECOS) de la Universitat Rovira i Virgili, el CIT/L'Arxiu i comissariada per Rocío Arnal ha permès portar a la ciutat una cinquantena de fotografies inèdites de tot allò que passava dins i fora del camp de batalla.

En l'àmbit de la difusió cultural també és molt important avançar en fórmules d'explotació conjunta, creant escenaris de col·laboració i sinergies positives entre els diferents actors que promouen i divulguen la fotografia com a mitjà d'expressió, amb l'objectiu d'apropar a la ciutadania l'art i la tècnica fotogràfica. En aquesta línia, cal esmentar el cicle «El llegat dels fotògrafs tarragonins» que el CIT/L'Arxiu programa en el marc del Festival Internacional de Fotografia SCAN, que se celebra biennalment a Tarragona. L'objectiu, sense cap mena de dubte, és promoure l'obra i els fotògrafs del nostre àmbit d'actuació i que ja ha passat a formar part del patrimoni cultural. La iniciativa s'inicia el 2014 amb l'exposició «Ramon Segú Chinchilla, els anys setanta a Tarragona», una mostra de trenta-quatre fotografies en blanc i negre fetes pel fotògraf Ramon Segú Chinchilla, el tercer d'una nissaga de fotògrafs tarragonins que van captar l'esdevenir de la ciutat i els seus habitants des del 1913 fins al 2004. El període elegit, la dècada dels setanta, una dècada on es deixa enrere la dictadura i s'afronta el repte de la democràcia, però l'exposició no només mostra el rebombori polític, sinó que també ens presenta una ciutat en plena transformació urbanística i social. Un busseig per la memòria dels que ho han viscut en primera persona i un descobriment per a tots aquells que encara no havien nascut.

L'any 2016 es va programar «Revolució i Guerra Civil a Tarragona en imatges d'Hermenegild Vallvé», que va coincidir també amb la celebració del Congrés Internacional del 80è aniversari de la Guerra Civil espanyola de la Universitat Rovira i Virgili. Hermenegild Vallvé Vilallonga va néixer a Tarragona l'any 1893, ciutat en la qual va treballar i viure fins a la seva defunció l'any 1973. Va ser un dels pioners de la fotografia a Tarragona i va compaginar la seva faceta de fotoperiodista amb la fotografia d'estudi. A l'exposició es mostren cinquanta-quatre fotografies captades entre 1936 i 1939, la majoria inèdites, del període més convuls i dramàtic que va patir la ciutat de Tarragona al llarg del segle passat. Les imatges, amb una qualitat fotogràfica excepcional i un valor documental inqüestionable, il·lustren l'ambient de la revolució obrera que es va desfermar pels carrers de la ciutat com a resposta al cop d'estat d'uns militars rebels contra el règim legítim i democràtic republicà amb escenes de la vida quotidiana. Finalment, també es va mostrar un recull de l'estat desolador que oferia la ciutat de Tarragona després dels bombardejos de l'aviació feixista amb un total de 3.800 bombes llençades i 230 víctimes mortals.

«Treball i lleure a Tarragona, ara fa cent anys», inaugurada el 2018, mostra un total de seixanta-quatre imatges captades a la ciutat de Tarragona durant el primer quart del segle XX. Així com les mostres anteriors havien estat dedicades a un fotògraf tarragoní en concret, aquesta vegada es combinen imatges captades per fotògrafs professionals amb imatges d'aficionats, ja que és en aquest període quan s'incorpora aquest perfil d'usuari a les pràctiques fotogràfiques, llegant-nos un grapat d'escenes més pròpies de la vida quotidiana i de l'àmbit familiar. La mirada del fotògraf perd la rigidesa del segle XIX i es converteix en una mirada més humanitzada i propera. L'exposició es planteja com un itinerari visual centrat en el món del treball i el lleure, on es mostra una societat en plena transformació fruit del món modern que s'està configurant.

D'aquestes mostres cal destacar l'edició d'un catàleg, amb la participació d'Editorial Silva, a la col·lecció que porta per nom «Quaderns de L'Arxiu». El catàleg és un element d'importància màxima en relació amb la permanència de les imatges, ja que ens permet visualitzar-les a través del temps i es converteix en un mecanisme d'aproximació als diferents fons fotogràfics. Seguint en l'àmbit de les publicacions, cal fer menció especial també a la coedició que s'ha fet amb l'Editorial Efadós del llibre *Tarragona desapareguda*, un recorregut visual per la ciutat d'abans, que ens permet mirar enrere i endinsar-nos en el passat recent de la ciutat que habitem.

Amb la intenció de reflexionar sobre la història que hi ha darrere dels llocs i dels espais que actualment freqüentem, cal destacar també l'expo-

sició que s'ha programat aquest 2019 sota el nom «Tarragona refotografiada». La mostra consisteix en recrear una imatge cercant el mateix lloc des d'on es va captar la imatge antiga, tractant de repetir l'enquadrament, l'angulació i la composició de l'original. Després, de forma digital o manual, ambdues imatges, l'antiga i l'actual, es sobreposen per aconseguir la imatge refotogràfica. L'objectiu és que en una visió es pugui copsar l'abans i l'ara, el passat i el present d'un espai reconegut pel qual sovint passem i ens movem sense ser conscients dels esdeveniments excepcionals o quotidians que van tenir lloc en el mateix indret. Les refotografies han estat realitzades per dues alumnes de l'Escola d'Art i Disseny Tarragona de la Diputació de Tarragona, que han participat en aquest projecte mentre realitzaven les seves pràctiques, i alumnes dels diferents centres escolars que assisteixen a la ruta pedagògica *Els llocs de la memòria de la Guerra Civil i la repressió franquista a Tarragona*, organitzada pel Centre de Recursos Pedagògics i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona.

Finalment, la inclusió de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) en l'àmbit patrimonial ens ha presentat unes oportunitats de difusió del patrimoni fotogràfic inimaginables fa uns anys i ens ha proporcionat uns nous escenaris on desenvolupar-nos i transmetre coneixements. La conversió a digital d'objectes originàriament analògics, la digitalització, i l'accessibilitat en línia als diferents continguts han estat un dels puntals bàsics per obrir la porta a noves fórmules d'accés i promoció del patrimoni, com per exemple a través del web https://arxiu.tarragona.cat, on ja es poden consultar més de 33.500 fotografies.

Menció especial mereix també el projecte «Capsa de Sabates 2.0», que ha permès la creació d'un espai web a partir de la fotografia domèstica i familiar aportada pels mateixos usuaris en format digital, sense necessitat d'aportar els originals en format físic. Aquest espai d'interacció entre ciutadania i institució ha permès conèixer un patrimoni fotogràfic vinculat a l'àmbit personal de les famílies que han habitat la ciutat, convertint-se en una font molt enriquidora de memòria oral i construint una memòria col·lectiva en primera persona, un contrapunt a la versió més oficialista del fotoperiodisme institucional o professional. En aquesta línia, també cal destacar la secció setmanal «La finestra de l'Arxiu», en la qual les xarxes socials actuen com la plataforma de difusió de continguts amb què els usuaris donen a conèixer als seus seguidors una imatge que ja forma part del patrimoni fotogràfic; la iniciativa es va endegar l'any 2013 amb un abast que ha anat creixent exponencialment i que va aconseguir 72.000 visualitzacions a Facebook i 140.000 a Instagram el 2018.

A hores d'ara, ja no queda cap dubte que internet ha afavorit l'aparició de noves formes de comunicar i de consumir continguts i que el futur dels nostres serveis, entre moltes altres coses, està íntimament vinculat a l'adaptació que sapiguem fer a aquests nous recursos que van apareixent.

BLANCA GAS SANCHO
Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu

SERGI PUIG
UN COMBATENT CONTRA EL FEIXISME

Lluís Balart Boïgues

La peripècia personal dels qui van perdre la Guerra Civil Espanyola és encara poc coneguda. El cas de Sergi Puig, n'és un més. Va militar des de jove al PSUC i va ser un combatent antifeixista tota la seva vida, que transcorre durant la Guerra Civil Espanyola, la Segona Guerra Mundial i la lluita clandestina antifranquista. La seva vida va estar marcada pels principals esdeveniments històrics que van afectar la peripècia dels militants comunistes a Catalunya, dels quals en va ser protagonista i testimoni.

The personal journey of those who will lose the Spanish Civil War is not well known. The case of Sergi Puig is one of them. He went to the PSUC as a young soldier and was an anti-fascist fighter throughout his life, which took place during the Spanish Civil War, the Second World War and the clandestine anti-Franco war. His life will be marked by the main historical events that will affect the journey of the communist militants to Catalonia, of which he will be the protagonist and witness.

PARAULES CLAU:
PSUC, Guerra Civil Espanyola, exili, Segona Guerra Mundial, maquis, depuració, estat d'excepció

KEYWORDS:
PSUC, Spanish Civil War, exile, Second World War, maquis, depuration, state of exception

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Agraïment

Al professor Antoni Jordà, per la informació documental facilitada, una ajuda inestimable en la recerca sobre Sergi Puig.

Introducció

Vaig tenir notícia de Sergi Puig per la seva filla Janine, que resideix a Tarragona des de fa molts anys, i me'n va parlar. Poc a poc, vaig anar descobrint que el seu pare havia estat un membre destacat del PSUC local en temps de la Guerra Civil Espanyola.

Amb les notes que Janine guarda com un tresor, les anotacions de la seva mare, que recollia sobre la vida i accions de Sergi, vam començar a establir paral·lelismes amb les fonts documentals que confirmaven el record familiar. Al testimoni de Janine, s'hi va afegir l'aportació del seu germà gran Michel. Òbviament és una visió apassionada des d'un punt de vista personal i familiar, però precisa quan es pot comprovar documentalment.

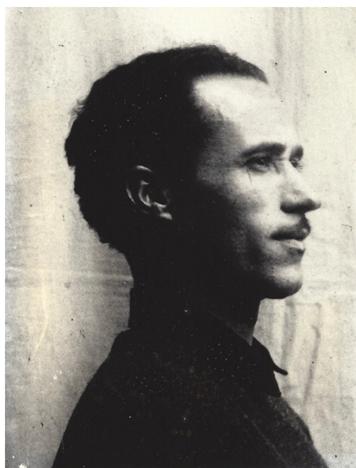
És el relat d'una vida trasbalsada per la guerra, com la de tothom que la va viure. El que podria haver estat una vida plàcida dedicada a l'atletisme, l'ensenyament i a les inquietuds polítiques i sindicals es va trasmudar en una vida d'aventura i risc, com la de moltes altres persones lluitadores.

Però sobretot és una vida de lliurament a un principi ideològic i de fidelitat al servei d'una causa. La seva vida va estar marcada per la militància al PSUC, un partit que va néixer en unes condicions extremes per fer front a l'aixecament militar que va iniciar la Guerra Civil espanyola. No n'hi va haver prou amb perdre la guerra, va seguir el combat contra els nazis, convençut que les forces aliades acabarien amb el règim del general Franco. I ni tan sols no es van rendir, ell i altres, quan fou evident que això no passaria. Una lluita que es va traspassar a l'interior del país, on van patir la repressió franquista i l'ostracisme civil que el qualificatiu de comunista comportava. Van prosseguir el seu combat per retornar la democràcia, com a primer pas per assolir la construcció d'una societat socialista, que, en definitiva, era l'objectiu de Sergi i els seus companys polítics.

El seu cas, que no és únic ni excepcional, és una mostra més de la injustícia que s'ha fet a la generació que va defensar la República i la democràcia, primer amb les armes, i després en al lluita clandestina, amb tenacitat i valor. Homes i dones, persones anònimes que van enfrontar una situació extraordinària. Van estar a primera línia de la lluita per les llibertats democràtiques, i per això es mereixen el reconeixement de tota la societat.

Primers anys i formació

Sergi Puig Almirall va néixer el dia 25 de gener de 1912, a Barcelona, al barri de la Barceloneta. La seva família es va traslladar a Tarragona on va créixer i es va integrar en la vida social tarragonina. El seu germà gran, Joan, i ell mateix, practicaven l'atletisme al Club Gimnàstic de Tarragona, del qual eren socis destacats. Al novembre de 1931 Joan Puig resultava elegit president de la Secció d'Atletisme del Club, i Sergi hi figurava com a vocal.[1] La Federació Catalana d'Atletisme té enregistrats dos rècords de Catalunya, en l'especialitat de relleus 4x200, on figura el cognom Puig en l'equip, tal vegada els dos germans, ja que eren equips diferents. El primer és del 9 de novembre de 1930, l'equip estava format per Miquel, Pallach, Garrido i Puig, amb una temps de 1' 44" 4, que batia un altre equip del Gimnàstic, el 7 d'agost de 1932, format per Huguet, Roig, Ros i Puig, que va obtenir una marca de 1' 43" 2.

Sergi va estudiar magisteri i des de maig de 1931 exercí com a mestre interí a l'escola dels Muntells, al terme municipal de Sant Jaume d'Enveja (Montsià). Ingressava al cos de mestres nacionals l'any 1933,[2] amb plaça en propietat a l'Escola Mixta d'Aiguamúrcia (Baix Camp), on es va incorporar el 12 de novembre de 1934.

Tenim alguna notícia de la seva activitat política i sindical. En una nota breu, publicada a *La Vanguardia* el 30 d'abril de 1936, on es parlava dels mestres d'octava categoria de Tarragona, que se solidaritzaven amb els comitès constituïts a Madrid i La Corunya en defensa de les seves reivindicacions, apareix el nom de Sergi Puig en una «relación de cotizantes directos al Comité de La Coruña»,[3] cosa que indica una certa activitat sindical o, si més no, inquietuds.

1 *Diari de Tarragona*, 3 de novembre de 1931, p. 5.

2 *Diari de Tarragona*, l'11 d'octubre de 1933, p.3, publicà el resultat de la primera prova per obtenir plaça i el 29 de novembre de 1933, p. 4, la segona, a les dues hi apareix Sergi Puig.

3 *La Vanguardia*, 30 d'abril de 1936, p. 20.

Un informe de la comissaria de Tarragona del Cuerpo General de Policia, de data 6 de desembre de 1957, informa de la seva militància política anterior a la Guerra Civil:

> Durante esta época (1933-1936), se destacó como izquierdista acérrimo, estando afiliado al PSUC, del que hacia gran propaganda. Integró con otros el Comité Local de Intelectuales Antifascistas. Fue de los primeros en aplicar la escuela laica.[4]

El PSUC no es fundà fins l'any 1936, però, per a la finalitat de l'informe policial, no és una dada rellevant, indica que desenvolupava una activitat política probablement en un dels quatre partits que es van fusionar per crear-lo.

Guerra Civil

El 17 de juliol de 1936 l'exèrcit d'Àfrica es revoltà contra el Govern de la República, el 18 el general Franco en prengué el comandament i el 19 l'arremorament esclatava a la península. Començava així la Guerra Civil espanyola.

El 19 de juliol la guarnició de Barcelona es va sumar a l'aixecament i fou derrotada, principalment per la mobilització de les organitzacions obreres, igual com succeí a Madrid i altres ciutats. A Tarragona les tropes no es van sumar al moviment sediciós.

Com a reacció a la greu situació creada, el 21 de juliol es fundà un partit marxista, el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), com a resultat de la fusió de quatre organitzacions que ja feia mesos que estaven en converses amb aquesta finalitat: la Unió Socialista de Catalunya, el Partit Comunista de Catalunya, el Partit Català Proletari i la Federació Catalana del PSOE.

El mateix dia, a Catalunya, un decret creà el Comitè Central de Milícies Antifeixistes (CCMA) per coordinar les milícies creades que es dirigien a lluitar al front de combat que es formà a Aragó; però, de fet, era on residia el poder executiu.

El 26 de setembre de 1936 les forces polítiques i sindicals antifeixistes acordaren la formació d'un nou govern de la Generalitat i el CCMA es va autodissoldre. Jaume Miravitlles, que n'havia format part i que també participà en el nou govern, ho explicà així:

4 Archivo General de la Adminsitración. Expediente de depuración de el/la maestro/a Sergio Puig Almirall. Aiguamúrcia (Tarragona).

> A partir de mediados de septiembre de 1936 se liquidó el Comité de Milicias Antifascistas de Cataluña, para dar lugar a un gobierno de la Generalitat capaz de controlar mejor la convulsión revolucionaria que se produjo a causa del golpe de Estado del 18 de julio. Yo formé parte de aquella reorganización con el cargo de Comisario de Propaganda del Gobierno de la Generalitat.[5]

Una ordre del 12 d'octubre de 1936 va dissoldre tots els organismes de poder local creats per la revolució i els va substituir per ajuntaments, d'acord amb la correlació de forces al Govern de la Generalitat. A Tarragona l'ajuntament va estar format per 9 regidors d'ERC, 9 de la CNT, 6 del PSUC, 3 d'ACR, 3 del POUM i 3 de la Unió de Rabassaires.

Entre els representants del PSUC, en el sisè lloc hi figura Sergi Puig.[6]

La seva activitat com a representant institucional fou breu, perquè pocs mesos després s'incorporà al front amb el batalló Tàrraco:

> ...el comandant Muntané organitzarà el 2n Batalló, format bàsicament per voluntaris, alguns incorporats de les lleves del 34 i del 35 i de la tropa que, procedent d'Extremadura, havia arribat a la ciutat en un vaixell portuguès; aquests eren 135 carrabiners i 130 soldats. Tot plegat, el Batalló Tàrraco, amb 700 homes i sota les ordres del comandant Benages i del comissari polític Sancho, marxarà cap al front de Madrid a inicis de març de 1937.[7]

Sergi participà en el batalló Tàrraco en qualitat de comissari polític, des del front envià articles que van ser publicats a l'òrgan local del PSUC, *Endavant*, a la secció «Parla el Front». Són d'un alt contingut ideològic.

El primer, de 22 de maig de 1937, es titula «Un clam d'indignació», el dedica a condemnar els fets de maig, que atribueix a «elements trotskistes, agents de la provocació i del feixisme internacional», comparant l'abundància d'armes que exhibeixen a la rereguarda amb l'escassedat al front.[8]

El segon és de 5 de juny de 1937, porta per títol «Altaveu del Front» i explica l'ús d'un nou recurs tecnològic per fer propaganda al front, un altaveu a través del qual s'adrecen a les tropes del bàndol franquista, convidant a par-

---

5 Jaume Miravitlles: *Los comunicados secretos de Franco, Hitler y Mussolini*. Plaza & Janés SA Editores. Barcelona 1977, p. 110.

6 AHMT. Llibre d'actes del Ple, núm. 14. Plenari municipal de 22 d'octubre de 1936, folis 102 a 104.

7 Jordi Piqué: *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998, p. 117.

8 *Endavant*, 22 de maig de 1937, p. 3.

lar a militants de partits o sindicats que havien abandonat les files enemigues per passar-se al bàndol republicà. L'article té un to optimista, confia que l'argumentació dels comissaris polítics farà canviar de bàndol tots els que combaten equivocadament o per la força amb els rebels.[9]

El següent té data del 13 de juny, és el més literari. El seu títol és «Des del front del Jarama» Descriu el paisatge bucòlic que es veu des de les trinxeres, amb el riu Manzanares al fons, que el porta a reflexionar sobre la propietat de les terres, i acaba recordant que al davant hi tenen l'enemic.[10]

El darrer es va publicar el 26 de juny. A la portada del diari hi ha una fotografia de Sergi Puig, amb aquest peu de foto: «El nostre camarada Sergi Puig, comissari Polític del Batalló Tàrraco, el qual s'ha guanyat la simpatia del Batalló pel seu comportament com a obrer revolucionari». A l'interior es publicà l'article de Sergi Puig «S'han passat dos moros», on explica l'acollida a un magribí, fugitiu de les files de Franco. La nit següent el van convidar a parlar per l'altaveu, amb èxit, un compatriota se li va sumar.[11]

El mes de març de 1938 aprovà un examen per ingressar a l'Escola Naval Popular,[12] on obtindria el grau de tinent d'Infanteria de Marina.[13]

Poca cosa més sabem de la guerra. Al front hi va anar amb el seu germà Joan. Ambdós van ser traslladats al front de l'Ebre. Joan va morir en la batalla i Sergi va seguir l'exèrcit popular en la seva retirada de Catalunya, fins a la frontera amb França, que va creuar clandestinament per evitar ser internat en un camp de refugiats.

---

9 *Endavant*, 5 de juny de 1937, p. 3.

10 *Endavant*, 13 de juny de 1937, p. 3.

11 *Endavant*, 26 de juny de 1937, p. 1 i 3.

12 *Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional*, núm. 73, de 26 de març de 1938, p. 894.

13 *Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional*, núm. 171, de 10 de juliol de 1938, p. 126.

Primer exili

L'1 de setembre de 1939, Alemanya envaí Polònia, en resposta, el Regne Unit i França declaraven la guerra a Alemanya, començava la guerra a Europa.

El juny de 1940, Alemanya ocupava França.

Alfons Martorell, anarquista de Reus, a les seves memòries, fa una viva descripció de la situació en què es trobaven els republicans a França: «Durant l'ocupació nazi a França, cada refugiat se les manegava com podia. Era difícil fer una vida normal, tant individualment com col·lectiva, a causa de la nostra situació política. Però n'hi havia bastants que vivien clandestinament per les capitals, amb papers o sense. Alguns col·laboraven amb la resistència. Una majoria vivia fent estraperlo.»[14]

Sergi Puig va ser, sens dubte, dels que vivien clandestinament. Les notes que conserva Janine, parlen d'un certificat emès el 27 de maig de 1971 pel director de la presó de Toulouse que acredita la presència al centre des del 3 de febrer de 1943, on va arribar des d'un centre de detenció anterior, on estava des del 14 de setembre de 1942. A la presó de Toulouse s'hi va estar fins el 14 de juny de 1944.

El seu fill, Michel Puig, va facilitar la referència d'un petit llibre *titulat Ceux d'Ambléon. Historie d'un maquis*, una publicació, apareguda l'any 1946 escrit per Johannes Peysson, comandant del grup de maquis, que el va signar, encara, amb el nom de guerra, «Lucas». El llibre, que en l'actualitat és pràcticament introbable, descriu l'activitat del grup guerriller on va estar enquadrat Sergi Puig.

Tan sols en coneixem algunes pàgines. Un paràgraf, transcrit per la mare de Janine, que no s'ha pogut contrastar diu: «Le sang-froid du lieutenant Serge Puig, un espagnol, officiel de l'armée républicaine, qui s'est évadé d'un camp de concentration et qui nous a rejoint quelques semaines auparavant, sauve la situation...»[15]. Segons Janine, l'evasió es va produir al tren que el deportava al Camp de Dachau.

Per aquesta, i una altra acció, va merèixer ser citat a l'ordre del dia de la Divisió: «S'est particulièrement distingué a RUY le 1er d'Aôut 1944 où il abattit au révolver le tireur de F.M. d'un camion allemand, contribuant largement a la destruction complète du véhicule et de ses ocupants. A été

---

14 Alfons Martorell: *República, revolució i exili. Memòries d'un llibertari reusenc*. Edicions del Centre de Lectura. Reus 1993, p. 187.

15 La sang freda del tinent Sergi Puig, un espanyol, oficial de l'exèrcit republicà, que es va escapar d'un camp de concentració, i que se'ns va unir fa unes setmanes, salva la situació...

blesé à Bougoin le 23 Aôut 1944.»[16] La citació comportava que se li atorgava la condecoració de la Creu de Guerra amb estrella d'argent, una distinció creada durant la Primera Guerra Mundial, que el general Charles de Gaulle va recuperar per als combatents de la Segona.

L'episodi on va ser ferit, del qual se'n fa una breu referència en el darrer paràgraf de l'ordre del dia, s'ha pogut consultar en unes pàgines de l'esmentat llibre publicades a Internet:

> 23 d'Aôut. Libération de Bourgoin
>
> [...] Il est 12h30. Le poste est enlevée d'haute lutte. Les blesses sont nombreux. Mon chef de section Serge P est touché au menton gravement. Il est dirigé sur l'hôpital de Morestel.[17]

L'esforç de Sergi es va veure recompensat amb la victòria dels aliats. Acabada la guerra, va treballar d'instructor de colònies estiuenques a l'empresa Renault. Es va casar amb Rolande Poisson Parsus, que era germana d'un company que va conèixer a la presó, Adrien. Van tenir tres fills, Michel (1948), Janine (1953) i Sergi (1954). Havia quedat endarrere un primer matrimoni a Espanya, no reconegut per les lleis imposades pel règim sorgit de l'autonomenat «Glorioso Alzamiento Nacional».

L'esperança que els aliats, al final de la guerra, decidissin atacar Espanya per fer fora la dictadura feixista va animar els exiliats republicans, principalment comunistes i anarquistes, a organitzar grups de guerrillers a l'interior. Però la Guerra Freda entre Estats Units i la Unió Soviètica, com a capdavanters de les respectives zones d'influència, va imposar la seva lògica i el règim de Franco se'n va beneficiar.

El PSUC es va veure afectat en la mesura que s'incrementà en el seu si la influència del Partido Comunista de España (PCE), reforçant el seu perfil comunista.

El 1947, després d'una important detenció de membres relacionats amb els guerrillers a Barcelona, s'iniciava un canvi tàctic, orientant els militants al treball dins les empreses, en contacte amb els treballadors. La va impulsar Gregorio López Raimundo, que es feu càrrec de la direcció del PSUC a

16 S'ha distingit particularment a RUY, l'1 d'agost de 1944 on va abatre amb revòlver el tirador d'F.M. d'un camió alemany, contribuint en gran mesura a la destrucció completa del vehicle i dels seus ocupants. Ha estat ferit a Bourgoin el 23 d'agost de 1944.

17 12:30 La plaça s'alça en una forta lluita. Els ferits són nombrosos. El meu cap de secció, Sergi P, ha estat ferit greument al mentó. Ha estat dut a l'hospital de Morestel. Lucas. *Céux d'Ambléon: Historie d'un maquis. La libération de Lyon*. Pàgina 7 i 8. <http://classic-intro.net/Doc-VAC/Scribe/dossiers/Ambleon.pdf>

l'interior. A partir d'aquest canvi d'actuació política eren necessaris quadres dirigents capaços de reconstruir l'organització política a Catalunya, en les difícils condicions que imposava la dictadura a Espanya.

Retorn a Catalunya

El desembre de 1939 la Comisión Depuradora D del Magisterio Primario de Tarragona va obrir un expedient de depuració a Sergi Puig, a conseqüència del qual se'l va separar del servei per Ordre ministerial de data 12 de maig de 1941.

El 8 de setembre de l'any 1957 presentà una instància, adreçada al ministre d'Educación Nacional, en què demanava la revisió del seu expedient de depuració i la reincorporació al servei, que va ser admesa a tràmit. En aquesta instància deia que vivia a França, al Boulevard J. Jaurès, a Billancourt, una ciutat veïna de París, on estava situada la principal fàbrica de Renault.[18] En data 28 d'abril de 1958, el Juzgado Superior de Revisiones de Madrid li comunica que per tramitar l'expedient ha de residir a Espanya.[19]

En una declaració jurada de data 6 d'agost de 1960 declarava que vivia a Tarragona, des del 31 de març anterior. Mentre esperava la resolució de l'expedient treballava a l'Acadèmia Almi, al carrer Blasco de Garay, 4, de Barcelona, com a professor de Francès i Cultura General.[20]

El jutge superior de revisions, el 3 de febrer de 1961, va resoldre deixar sense efecte la separació del servei i el reintegrà al cos, però imposant-li un trasllat fora de Catalunya durant cinc anys i la inhabilitació per a càrrecs directius i de confiança.[21] Tot indica que va decidir no reincorporar-se com a mestre nacional i va romandre a Catalunya.

A Barcelona va mantenir la militància clandestina a l'aleshores il·legal PSUC.

Els records de la seva filla són confusos, va arribar a la capital catalana amb vuit anys, per tant, no sap res de les arriscades activitats paternes. Només manté un viu record d'una trobada a Torre Baró, on va veure, per primer cop, el seu pare prenent la paraula en un acte públic, adreçant-se a la

---

18 Archivo General de la Administración. Expediente de depuración de el/la maestro/a Sergio Puig Almirall. Aiguamúrcia (Tarragona).

19 *Íbid*.

20 *Íbid*.

21 *Íbid*.

gent que s'hi havia aplegat, envoltats per la imponent presència d'efectius de la Policia Armada a cavall.

El barri de Torre Baró està situat a la vessant sud-oest de la serra de Collserola, a Barcelona. Es va desenvolupar com un barri d'autoconstrucció fet per la població immigrada els anys cinquanta i seixanta del segle passat. La concentració obrera i la manca d'equipaments el van fer un barri capdavanter en les lluites polítiques i reivindicatives, com reflecteix la publicació clandestina *Unidad. Órgano del Comitè de Barcelona del PSUC*, que en un número de maig de 1967 relaciona concentracions del Primer de Maig, que serien similars a la viscuda per la família Puig: «No sólo en once —como han dicho las informaciones oficiales— sino en veintitantas províncias por lo menos han tenido lugar demostraciones obreras y populares el dia 1º de mayo. Y en alguna de aquellas no hubo una, sino varias, conmemoraciones democráticas. Las concentraciones de Torre Baró (Barcelona capital), can l'Artiller (Badalona), Torre de la Fuensanta (Bajo Llobregat), Fuente de la Cañas (Tarrasa), Bosque de San Julian (Sabadell) lo confirman brillantemente».[22]

Segon exili i mort

Al caliu del Maig de 1968 a França, a Barcelona i Madrid s'havia incrementat la protesta de treballadors i estudiants. A aquesta darrera ciutat hi morí l'estudiant Enrique Ruano, a mans de la policia. En un ambient tens, s'incrementava la repressió, el 24 de gener de 1969 es declarava l'estat d'excepció a tot Espanya, que suspenia les escasses garanties jurídiques que les lleis del règim reconeixien a la ciutadania.

Durant l'estat d'excepció, al mateix mes de gener, Sergi Puig va haver de fugir a París, la policia anava al seu darrere. Se'n va anar sol, precipitadament, mentre la família restava a Barcelona.

El 18 de juny d'aquell any, Sergi Puig morí a París, víctima d'un infart de miocardi.

A Tarragona, dos dies després, es publicava al *Diario Español*, l'únic diari local, editat per la Prensa del Movimiento, una esquela mortuòria encarregada pels seus familiars. Es va publicar en català, en aquella època tolerat pel règim en l'àmbit privat.

---

22 *Unidad. Organo del Comité de Barcelona del P.S.U.C.* Maig de 1967, p. 1.

Sergi Puig Almirall
Mestre Nacional
Morí a París, el 18 del corrent a causa d'un atac cardíac.
(A.C.S.)
Els seus afligits senyora, fills, germans i demés familiars, els preguen un record per a la seva ànima.

Tarragona, Juny de 1969[23]

El redactat és un model d'austeritat i equilibri entre l'obligat catolicisme imperant a l'Espanya franquista i un esperit laic. Està encapçalada per una creu, però es demana un record, no una oració, que era més habitual aleshores. També sembla endevinar-se una picada d'ull en definir-lo com a «mestre nacional», un títol del qual n'estava orgullós, però que mou a la reflexió: què hi feia un mestre nacional a París?

La seva filla recorda que per aquells anys havia estat apartat de les tasques del partit. És possible que l'afectés el conflicte obert entre la direcció del PCE i Enrique Líster, que arrossegava una llarga història de desavinences amb el secretari general, Santiago Carrillo. Es van posar de manifest arran de la intervenció soviètica a Txecoslovàquia d'agost de 1968, el PCE la va condemnar públicament, decisió a la qual es va oposar Líster. La direcció del PCE va apartar els dirigents de línia més filosoviètica, o poc afins a Carrillo.

Però la publicació periòdica *Treball*, que era l'òrgan central de comunicació del PSUC, que aleshores s'imprimia i distribuïa de manera clandestina, en el número de juliol de 1969, incloïa una sentida i objectiva necrològica de Sergi:

> Sergi Puig ha mort a l'exili.
>
> Sergi Puig ha lluitat més de trenta anys per veure alliberat el nostre poble de la petja brutal del franquisme. Ha donat una i altra vegada el millor de si mateix per la causa dels treballadors, per la causa del socialisme, de la democràcia.
>
> Era jove i encara ha mort a l'exili. En el seu segon exili, imposat aquesta vegada per la revifalla del terrorisme desfermada per la dictadura en els darrers mesos.
>
> El nostre company Sergi Puig ha mort lluny dels seus i en terra estrangera perquè pesava sobre ell amenaça de detenció i perquè es veié obligat, a fi de burlar aquesta amenaça i poder seguir defensant els interessos dels

23 *Diario Español*, 21 de juny de 1969, p. 3.

treballadors i les llibertats del seu poble, a deixar casa i treball, a separar-se de dona i fills, a fer esforços que li han resultat fatals.

És una víctima de la repressió; un combatent caigut en plena acció cara als botxins franquistes. Des d'aquestes planes volem expressar a la seva esposa i fills, als seus germans i familiars, tot el caliu del Partit, tota l'estima que els seus companys de lluita sentíem per Sergi Puig.[24]

Està enterrat al cementiri de Chartres, en una tomba al costat dels membres de les Forces Françaises de l'Intérieur (FFI), que és el nom que englobava, des de 1944, les diferents organitzacions que lluitaren contra l'invasor nazi a França.

LLUÍS BALART BOIGUES
Museu d'Història de Tarragona

Bibliografia

ARDIACA, Pere: *La fundació del PSU de Catalunya. Selecció de textos*. Edicions Avant. Barcelona, 1986.

MARTORELL, Alfons: *República, revolució i exili. Memòries d'un llibertari reusenc*. Edicions del Centre de Lectura. Reus, 1993.

MIRAVITLLES, Jaume: *Los comunicados secretos de Franco, Hitler i Mussolini*. Plaza & Janés SA Editores. Barcelona, 1977.

PEYSSON, Johannes, «Lucas». *Céux d'Ambléon: Histoire d'un maquis*. 1946.

PIQUÉ, Jordi. *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998.

Fonts consultades

Arxiu Històric de l'Ajuntament de Tarragona (AHMT).

Archivo General de la Administración.

Biblioteca Hemeroteca Municipal (BHMT).

Centre Documental de la Comunicació (CEDOC). Universitat Autònoma de Barcelona.

---

24 *Treball. Òrgan central del P.S.U. de Catalunya*, juliol de 1969, p. 3.

LA POBLACIÓ CIVIL INFANTIL I REFUGIADA A TARRAGONA DURANT LA GUERRA CIVIL

M. Pilar Herrerias i Gili

L'article descriu les dades extretes del padró municipal de 1936 a 1939 conservat a l'Arxiu Històric Municipal de Tarragona i en altres fons del mateix arxiu. L'estudi està centrat en la població infantil de la ciutat, dels 0 als 14 anys, durant la Guerra Civil, classificada per grups d'edat, procedència, sexe, natalitat i mortalitat.

The article describes the external data of the municipal area from 1936 to 1939 preserved in the Arxiu Històric Municipal de Tarragona and in other places of the same archive. The study is centred on the child population of the city, from 0 to 14 years old, during the Civil War, classified by age groups, origin, sex, birth and death.

PARAULES CLAU:
Infància, Guerra Civil, assistència, refugiats, protecció a la infància

KEYWORDS:
Childhood, Spanish Civil War, assistance, refugees, protection of children

 ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

◆ "La Guerra Civil va trencar la infància dels nens, els va fer adults abans d'hora" Alicia Alted Vigil

Entre 1936 i 1939 les nostres terres van viure una tràgica situació degut a la Guerra Civil. Va afectar a tothom, però sens dubte el patiment de la infància va ser molt colpidor.

Molts nens i nenes van canviar la condició de ser simples infants a ser refugiats. Sense saber què estava passant, molts d'ells van haver de desplaçar-se cap a altres zones més segures, ja fos dins del mateix país o a l'estranger. Els que es van quedar van viure també viure una situació traumàtica de por, destrucció i inseguretat.

El juliol de 1936, amb la insurrecció militar, Espanya va quedar dividida en dues parts. A Catalunya la balança va ser a favor de la República, fet que va provocar un èxode de població tant dins de Catalunya com cap als països veïns, França, Anglaterra, Holanda o cap a uns altres de més llunyans com Mèxic, l'Argentina o Rússia.

Tarragona, capital de província, durant la Guerra Civil va ser un punt estratègic degut a la seva proximitat amb el Font de l'Ebre. Tenia importants nusos de comunicació ja fos per carretera, ferrocarril o mar amb connexions amb València i era lloc de pas cap a l'exili a França i altres països.

A continuació, s'exposa un estudi de la població infantil de Tarragona durant la Guerra Civil a partir de les dades que es conserven a l'Arxiu Municipal (AHMT) i en el padró d'habitants de 1936 a 1939, dades sobre refugiats o assistència social. L'anàlisi d'aquestes dades ha permès fer una radiografia de la infància a la ciutat durant el conflicte bèl·lic.

Població infantil (0-14) el 1936

Si aprofundim en la població infantil trobem que eren 8.059 infants, un 24,34% de la població total de la ciutat.[1] Per tal de poder fer un millor estudi de la població s'ha dividit la població infantil en tres franges d'edat: 0-4, 5-9 i 10-14.

Per franges d'edat, el més nombrós era el de 10 a 14 anys amb 2.949. Aquesta franja més alta podria ser conseqüència que, a la ciutat, abans d'esclatar el conflicte hi havia escoles religioses que acollien nens i nenes de tota la península. La franja més baixa correspon a la de 0 a 4 anys, amb 2.431 infants.

1 AHMT. Padró d'habitants de 1936 de Tarragona. S.T. 2863 a 2877 i 6313.

Quadre 1: Distribució dels infants a Tarragona per sexe i franges d'edat el 1936.

Franges d'edat	Nens	Nenes	Total
0 - 4	1.187	1.244	2.431
5 - 9	1.404	1.275	2.679
10 - 14	1.548	1.401	2.949
Total	4.139	3.920	8.059

Font: Elaboració pròpia a partir del padró d'habitants de 1936 de Tarragona. Sig. top. 2863 a 2877, 6313.

D'aquests 8.059 infants, 5.493 van néixer a la ciutat de Tarragona, la qual cosa representava un 68,15%. Podem veure, doncs, que Tarragona tenia més d'un 30% de la població que provenia de fora de la ciutat, cosa que no sorprèn tenint en compte que era la capital de la província. Un total de 1.073 infants inscrits al padró van néixer en diferents localitats de la província. En total procedien de 134 poblacions diferents i de les deu comarques tarragonines. La comarca que més població va aportar va ser la del Baix Camp, amb 236 criatures. La segona comarca que va aportar més població va ser el Baix Ebre, amb 201, i el Tarragonès, amb 188.

Altres poblacions d'altres comarques que van aportar un nombre d'infants remarcable van ser Valls (32), Falset (20), el Vendrell (27), Montblanc (28) o Sant Carles de la Ràpita (26).

La procedència de la població de fora de la província de Tarragona representava un 17,65%. Les províncies que més població van aportar van ser Barcelona (329), València (182), Lleida (135), Castelló (100), Almeria (66) i Saragossa (62).

El percentatge més baix és el que fa referència a la població estrangera, ja que, no arriba a l'1%. En total hi ha comptabilitzats 62 nens i nenes provinents de França, Cuba, Marroc i l'Argentina.

Població infantil (0-14) el 1937

Segons les altes i baixes corresponents al padró de 1937 a la ciutat de Tarragona hi havia inscrites 36.657 persones.[2] Hi va haver 4.851 altes en el padró, de les quals 1.027 van correspondre a població infantil compresa entre els 0 i els 14 anys. Aquest fet demostra que durant el conflicte bèl·lic hi va haver moviments de població i que Tarragona va acollir nombrosa població infan-

2 AHMT. Padró d'habitants de 1937 de Tarragona. S.T. 6701,6702.

til, tot i que al padró no s'especifica si eren refugiats o no, però si que vivien en nuclis familiars.

Per franges d'edat, la més nombrosa era de 0 a 4 anys amb 534, aquesta franja inclou els naixements, per aquest motiu és la més alta. La franja menor era la de 10 a 14 anys amb 234 nens.

Quadre 2: Distribució de les altes d'infants a Tarragona per sexe i franges d'edat el 1937.

Franja d'edat	Nens	Nenes	Total
0 - 4	280	254	534
5 - 9	125	134	259
10 - 14	113	121	234
Total	518	509	1027

Font: Elaboració pròpia a partir del padró d'habitants de 1937 a Tarragona. Sig. top. 6701-6702

La major part de les altes prové de la mateixa ciutat amb 516 naixements. De la mateixa província tarragonina provenien 126 nens. Per comarques la que major nombre aportava era el Baix Ebre, amb 29 nens. Aquesta comarca va ser una de les més castigades durant la guerra. Destaca la ciutat de Tortosa que va aportar 14 nens. En segon lloc, la comarca del Tarragonès amb 23 nens és de aquella de la qual procedien més nens. Van arribar nens de deu localitats diferents com Torredembarra (6), la Canonja (4), o del Catllar (4). En tercer lloc, es troba la comarca del Baix Camp amb 21 nens, 15 dels quals provenien de la capital, Reus.

De la resta de províncies espanyoles també van arribar nens. De Barcelona es van inscriure 83 nens, 64 dels quals procedien de la capital. L'altra gran província que va aportar nens va ser Madrid amb 49. No estan inscrits com a refugiats, però se sap que Tarragona va acollir grups de nens procedents de Madrid.

València, amb 24 nens inscrits, és la tercera província espanyola que més nens va aportar a la ciutat. Finalment, Castelló i Almeria, amb 21 nens cadascuna, són les províncies que més apareixen en el padró de 1937.

De l'estranger, destaquen 11 nens que es van inscriure procedents de França. En total van ser 14 els nens inscrits provinents de l'estranger.

Població infantil (0-14) el 1938

De l'anàlisi de les altes i baixes corresponents al padró de 1938 a la ciutat de Tarragona. El 1938 Tarragona comptava amb una població de 37.175 persones.[3]

Respecte a 1937 va haver-hi 1.981 altes en el padró municipal, de les quals 358 eren infants. El 1938 va haver-hi molts menys moviments de població civil, segurament a causa de l'evolució del conflicte bèl·lic.

Per franges d'edat, la més nombrosa era la de 0 a 4 anys amb 216, aquesta franja inclou els naixements, per aquest motiu és la més alta. Les altres dues franges són idèntiques amb 71 criatures cadascuna.

Quadre 3: Distribució de les altes d'infants a Tarragona per sexe i franges d'edat el 1938.

Franja d'edat	Nens	Nenes	Total
0 - 4	108	108	216
5 - 9	33	38	71
10 - 14	31	40	71
Total	172	186	358

Font: Elaboració pròpia a partir del padró d'habitants de 1938 a Tarragona. Sig. top. 6701

Ja no arriba pràcticament població de l'estranger, només hi ha un nen inscrit provinent de França.

Pel que fa a les arribades d'altres províncies espanyoles, aquestes es redueixen a 53 només. De Barcelona es van inscriure 16 nens. Per quantitat, van seguir-la Castelló amb 6 nens, i Madrid i Màlaga amb 4 cadascuna.

La resta de nens, 3.304 en total, van néixer a la província tarragonina. Només 18 d'ells provenien de localitats de la demarcació i els 286 restants eren nascuts a la mateixa ciutat.

Es van inscriure infants de sis de les deu comarques de Tarragona. Les que més en van aportar a la ciutat van ser l'Alt Camp i el Baix Ebre, amb 5 nens cadascuna. Del Baix Camp van arribar 4 criatures, totes procedents de Reus.

3 AHMT. Padró d'habitants de 1937 de Tarragona. S.T. 6701,6702.

Població infantil (0-14) el 1939

Segons el padró de 1939, a la ciutat de Tarragona hi havia 37.068 habitants.[4] Va haver-hi 1.822 altes aquell any, de les quals 527 van correspondre a població infantil entre 0 i 14 anys.

Per franges d'edat, la més nombrosa era la de 5 a 9 anys, amb 180 nens. La franja menor era la de 0 a 4 anys, amb 172.

Quadre 4: Distribució de les altes d'infants a Tarragona per sexe i franges d'edat el 1939.

Franja d'edat	Nens	Nenes	Total
0 – 4	86	86	172
5 – 9	91	89	180
10 – 14	87	88	175
Total	264	263	527

Font: Elaboració pròpia a partir del padró d'habitants de 1939 a Tarragona. Sig. top. 6703-6718

A diferència dels anys anteriors, la major part d'inscrits prové d'altres províncies d'Espanya. De la mateixa província tarragonina en provenien 257, dels quals 109 havien nascut a Tarragona.

Per comarques, la que major nombre de criatures va aportar va ser el Baix Ebre, amb 41. Aquesta comarca va ser una de les més castigades durant la guerra. Destaca la ciutat de Tortosa que va aportar 27 nens; aquesta ciutat va quedar pràcticament destruïda després de la Guerra Civil. En segon lloc, la comarca del Baix Camp, amb 29 nens, és de la que procedien més nens. Van arribar nens d'onze localitats diferents com Reus (10), Riudecols (5) o la Selva del Camp (4). En tercer lloc, es troba la comarca del Tarragonès, amb 19 nens, provinents de 10 localitats, com Salou (3), Constantí (3), Altafulla (2), Vila-seca (2) o la Secuita (2).

El 1939 Tarragona va inscriure en el padró infants de les deu comarques tarragonines, igual que el 1936 i 1937.

De la resta de províncies espanyoles, les dues províncies que més nens van aportar van ser Barcelona, amb 69 nens, i Almeria, amb 61. Terol, amb 20 nens inscrits, és la tercera província espanyola que més nens va aportar a la ciutat. Madrid, amb 15, i València, amb 13, són les altres províncies que més nens van aportar a la ciutat tarragonina.

4 AHMT. Padró d'habitants de 1939 de Tarragona. S.T. 6703 a 6718.

De l'estranger consten 4 nens que es van inscriure procedents de França (2) i Veneçuela (2).

Població infantil refugiada a Tarragona

Tarragona va acollir un nombre molt elevat de refugiats, al costat de Reus, va ser la ciutat que més va acollir de la província. S'estima que a l'agost de 1938 al Tarragonès hi havia 9.030 refugiats.[5]

Quan la situació va empitjorar i l'arribada de refugiats era contínua es va arribar a acollir més del 20% de la població total. La xifra de refugiats de la qual es va fer càrrec la ciutat de Tarragona va representar un 26% de la població de la ciutat, que per aquell temps tenia uns 30.000 habitants. En els resums del padró d'habitants apareixen inscrits els refugiats, només amb el nombre. Fins el 30 d'abril de 1937, hi havia a Tarragona inscrits 3.127 refugiats; a finals d'aquell mateix any van baixar a 2.013 i ja el 1938 només apareixen inscrits 525 refugiats.

Dels llistats de refugiats entre 1937-1938 on s'indica l'edat, sexe i els refugis on estaven allotjats (Refugi Cavallers, núm. 10 i 12; Camp de Mart; Granada; Portal del Carro; Descalços; Sant Llorenç) podem obtenir informació de la població infantil.[6]

Quadre 6: Nens refugiats a la ciutat de Tarragona 1937-1938

Edat	Nens	Nenes	Total
0-4	55	85	140
5-9	46	63	109
10-14	140	121	261
Total:	241	269	510

Font: Elaboració propia a partir de l'AHMT. Fons refugiats. S.T. 8976

Com es pot observar en el quadre 6, en total, la ciutat de Tarragona acollia 510 nens i nenes registrats a l'Ajuntament. De tots ells la franja d'edat d'entre 10 i 14 anys és la més alta, és més del doble que la de 5 a 9 anys.

La procedència dels nens és diversa, de la mateixa província de Tarragona procedien 26 nens: Tortosa (14), Móra d'Ebre (2), Benifallet (1), Benissanet (2), Sant Carles de la Ràpita (2), la Cava (2), Roquetes (2), Móra la Nova (1).

5 DDAA: *Atles de la Guerra Civil a Catalunya*. Edicions Dau. Barcelona, 2010, p. 388.

6 AHMT. Fons refugiats. S.T. 8976.

De les diferents províncies d'Espanya, la que més nens va enviar a Tarragona va ser Madrid amb 58 nens i nenes en total. La seguien Sevilla (12), Astúries (10), Guipúscoa (6), Màlaga (5); de les altres províncies arriben menys nens.

A Tarragona van arribar ja el 1936 nens de Madrid i altres punts del nord, per fer colònies i allunyar-los del conflicte[7]. La primera colònia escolar procedent de Madrid va arribar amb 200 nens, 6 professors, més el personal auxiliar. Els van allotjar en el Sanatori Marítim de l'Arrabassada. Altres colònies que van arribar a Tarragona van ser una que procedia d'Astúries i es van allotjar en el sanatori de la platja i una altra, amb 50 nens procedents de Badajoz.

A la fotografia podem veure un grup de 20 nens que procedien de Madrid, del barri de Chamartín, enviats pel PCE; els acompanyava Rodolfo Viñas exdiputat socialista. Aquesta expedició va ser organitzada pel diari *La Llibertat*. Els nens van ser distribuïts entre famílies que ho havien sol·licitat.

Grup de nens procedents de Madrid que va arribar a Tarragona.Fotografia cedida pel Centre d'Imatges de Tarragona, Arxiu Municipal de Tarragona

El mateix any van arribar també en un altre viatge 299 nens refugiats —210 nens i 89 nenes—, que anaven acompanyats de 7 mestres —5 eren dones i 2, homes— i 2 auxiliars. L'última colònia infantil a Tarragona el 1936

7 Piqué Padró, J.: *La crisi de la reraguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Publicacions Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998, p. 600-628.

va arribar entre el 24 de novembre i el 14 de desembre, van ser 93 criatures —52 nens i 41 nenes— que van ser acollits per famílies de la ciutat.

Ja el 1937 es van organitzar les Colònies Francesc Macià al sanatori marítim. Fins a finals de febrer s'hi van allotjar 300 nens evacuats. Es van registrar problemes en aquesta colònia, ja fos pel tracte dels superiors com pel comportament dels evaquats.[8]

Les famílies que havien enviat els seus fills demanaven informació a les autoritats, si feia temps que no en sabien res. A la carpeta de Vigilància que es conserva a l'arxiu, són nombroses les cartes demanant informació sobre els nens refugiats: Domingo Guerra demana informació sobre els seus dos fills evacuats a Tarragona, ja que no en tenia notícies des de feia sis mesos. El servei de Vigilància feia les investigacions pertinents i es responia la carta. En aquest cas concret, la resposta va ser que els nens estaven bé i que escriurien als pares al més aviat possible.[9]

De la mateixa manera que van arribar nens refugiats a Tarragona, alguns de la mateixa ciutat també van marxar-ne. És el cas de Torrents Moragas, que va enviar a la seva filla de 13 anys a França. Es conserva una carta on els pares demanen permís a l'alcalde de la ciutat per poder anar a visitar-la el 15 d'abril de 1937. El mateix alcalde expedeix un certificat perquè puguin viajar.[10] Correspondència com la que acabem de veure va ser quantiosa durant el conflicte, sobretot quan els pares que enviaven els seus fills a Catalunya volien saber com estaven.

L'arribada de tants refugiats va provocar enormes problemes d'organització a la ciutat, havien de solucionar aspectes com l'allotjament, l'alimentació, la higiene i la salut. La ciutat de Tarragona va col·laborar i es va organitzar, com moltes altres ciutats, perquè els nens estiguessin bé.

Es van organitzar també campanyes de solidaritat fins a l'estiu de 1937. Al *Diari de Tarragona* es publicaven les persones o entitats que havien donat diners o estris per als nens refugiats.[11]

Important també va ser la tasca del "Segell Proinfància" els beneficis del qual eren destinats a l'atenció de la infància. A Tarragona es va fundar l'1 d'abril de 1937 i van organitzar diferents campanyes com partits de futbol o festivals infantils.

---

8 Piqué Padró, J.: *Op. cit.*, p. 618-628.

9 AHMT. Vigilancia. S.T. 6306.

10 AHMT. Vigilancia. S.T. 6307.

11 *Diari de Tarragona*, 31/12/1936.

També es va organitzar la Setmana de l'Infant, perquè cap nen es quedés sense joguina el dia de Reis.[12]

La ciutat es va bolcar a ajudar els nens primer i després a les famílies senceres, tot i això, es va haver de demanar ajuda, sobretot aliments, al Comissariat d'Assistència als Refugiats, a causa del nombre tan alt de refugiats que va arribar a la ciutat, sobretot el 1938 provinents del front d'Aragó i de Móra.

Una altra organització que va ajudar als nens refugiats a la ciutat va ser la Societat d'Amics Quàquers Anglesa i l'Americana. Gràcies a la seva ajuda es va poder organitzar una cantina infantil per uns 500 nens de 2 a 5 anys.[13]

Impacte de la Guerra en la població infantil de Tarragona

A diferència de les altres poblacions estudiades, a Tarragona la població va créixer des de 1936 a 1938 i és un cop acabada la guerra quan aquesta va disminuir. El 1936 la població de Tarragona era de 33.098 persones, el 1937 la població era de 36.657, aquesta va augmentar en 3.559 persones. Val a dir que és durant aquest any quan es registren més refugiats en els resums del padró, d'aquí aquesta pujada tan gran. A les rectificacions del padró dels anys 1937 i 1938 apareixen inscrits el nombre total de refugiats, que se suma a la població de Tarragona. L'augment de població el 1938 va ser tan sols de 518 habitants, la qual cosa deixà la població en 37.175. El 1939 la població va decréixer en 107 persones. Ja no apareix en els resums del padró cap inscrit com a refugiat.

Fent la mateixa anàlisi amb la població infantil podem veure que el 1937 és quan es van produir més altes infantils al padró (1.027), el 1938 van baixar una mica, segurament a causa del fre de la natalitat (358) i el 1939 es va recuperar una mica amb 527 altes, sense arribar mai a les de 1937.

Pel que fa als naixements i les defuncions entre 1936 i 1939 s'observa que els naixements, des de l'inici de la guerra van anar disminuint de mica en mica.

El 1936 van néixer a Tarragona 592 nens, el 1937 decreix la xifra fins a 519, el 1938 la baixada va ser encara més dràstica deixant el nombre de parts en

---

12 *Diari de Tarragona*, 23/12/1936.

13 Piqué Padró, Jordi. *L'assistència social i hospitalària a Tarragona durant la guerra civil (1936-1939)*. Publicacions de la Diputació de Tarragona, «El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà i Vendrell», Tarragona, 1997, p. 457-473, p. 9.

354, pràcticament la meitat. El 1939 es produeix la xifra més baixa de naixements en molts anys, foren tan sols 260 nens, els nascuts aquell any.

El 1936 i 1937 el creixement vegetatiu va ser positiu. El 1938 el creixement va ser negatiu, hi va haver 378 defuncions enfront de 354 naixements segons les altes i baixes que es conserven a l'arxiu. El 1939 va continuar el creixement vegetatiu negatiu amb 121 persones de diferència entre defuncions i naixements.

Pel que fa a les defuncions, pràcticament es mantenen durant la guerra. L'any que més població va morir va ser el 1937 amb 400 defuncions; el 1938 hi va haver 378 defuncions i, finalment, el 1939 es van registrar 381 persones donades de baixa per defunció.

Analitzant la mortalitat infantil, podem comptar que el 1936 hi va haver 24 defuncions infantils: 13 nens i 11 nenes. El 1937 va pujar la mortalitat infantil, en total 62 nens van morir, dels quals 28 eren nens i 34 nenes. El 1938 la xifra va disminuir molt, i es registraren 16 morts infantils, 7 nens i 9 nenes. El 1939 torna a pujar una mica però no amb les xifres de 1937, en total es van registrar 21 morts infantils, 11 nens i 10 nenes.

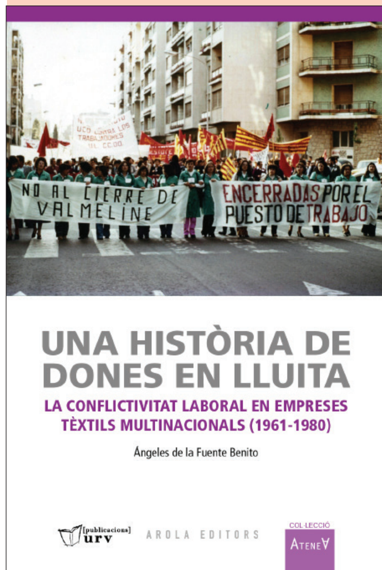
Durant tot el conflicte bèl·lic Tarragona va perdre 171 criatures. La franja més feble d'edat va ser la de 0 a 4 anys, amb 50 nens. Molts d'aquests nens que no van sobreviure no arribaven a l'any d'edat. La majoria de nens morts van néixer a Tarragona, però també es registren morts de nens nascuts a Madrid, Almeria, Oviedo o Màlaga per la qual cosa algun d'ells podria pertànyer a algun grup de nens evacuats.

Cal tenir en compte que, donades les circumstàncies que es vivien, moltes dades demogràfiques van deixar d'inscriure's, o bé es van inscriure més endavant.

En qualsevol lloc on hi ha un conflicte bèl·lic, aquest provoca una crisi, la Guerra Civil Espanyola no va ser una excepció, va afectar tota la població, els infants no en van quedar exclosos. A través d'aquesta anàlisi de població infantil hem pogut comprovar com va afectar aquest conflicte en el cas concret de la ciutat de Tarragona ja sigui amb població nouvinguda, població emigrant o desapareguda.

M. PILAR HERRERIAS I GILI
Universidad Nacional de Educación a Distancia

RESSENYA

Ángeles de la Fuente Benito
UNA HISTÒRIA DE DONES EN LLUITA
La conflictivitat laboral en empreses tèxtils multinacionals (1961-1980)
Publicacions URV, Tarragona, 2019, 118 p.

Perquè l'experiència col·lectiva no es perdi

L'autora del llibre s'identifica amb la frase del periodista argentí Rodolfo Walsh, mort per la dictadura argentina el 1977: «Les nostres classes dominants han procurat sempre que els treballadors no tinguin història, no tinguin doctrina, no tinguin herois, ni màrtirs. Cada lluita ha de començar de nou, separada de les lluites anteriors; l'experiència col·lectiva es perd, les lliçons s'obliden. La història sembla així una propietat privada, els amos de la qual són els amos de totes les coses». La frase forma part d'una de les moltes reflexions que aporta Ángeles de la Fuente cap al final de l'obra, a partir dels conflictes laborals que van tenir lloc en l'empresa tèxtil multinacional alemanya Seidensticker (després Valmeline) a Tarragona, entre 1961 i 1980. I justifica plenament la recuperació escrita d'aquella experiència, única, continuada, que es va viure fins a les últimes conseqüències.

Almenys tres publicacions han fet referència amb anterioritat a l'experiència de Valmeline, però aquesta és una monografia sobre el tema i el tracta de manera completa i profunda. El nucli central de l'obra descriu rigorosament, com correspon a un treball acadèmic, l'evolució i el context del conflicte laboral entre la plantilla de cinc-centes treballadores i l'empresa al llarg dels dinou anys de producció de la planta. Aquesta descripció s'em-

marca prèviament en les característiques de la industrialització espanyola del moment, en el marc jurídic espanyol per a la inversió estrangera, i en el marc legal i econòmic i social a Catalunya. El contingut correspon al treball presentat per l'autora per obtenir el títol de Graduat Social, l'any 1985, cinc anys després que tanqués l'empresa. Ángeles de la Fuente va entrar a treballar amb setze anys a la planta, on més tard es va convertir en dirigent del moviment reivindicatiu.

El llibre aporta una visió calidoscòpica sobre el procés de Valmeline i el seu context, perquè compta amb el pròleg de Miren Etxezarreta, catedràtica emèrita en Economia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona, que analitza les coordenades capitalistes de l'època i l'evolució de l'economia espanyola; amb l'aportació sobre l'època antifranquista coetània i el moviment obrer de Cristian Ferrer, historiador i investigador a la mateixa universitat, i l'aportació sobre el context polític i social local a càrrec de l'antropòleg tarragoní Federico Bardají.

L'autora explica de manera documentada que Seidensticker, més tard convertida en Valmeline, era una planta deslocalitzada que buscava produir amb salaris més baixos, buscant una mà d'obra suposadament dòcil sota el franquisme. Situada a la vora de la N-340 davant dels barris de Ponent, s'hi feien camises i després peces d'abric per a Alemanya, d'on venien les matèries primeres. Als anys 60 van començar cinc-centes joves treballadores d'entre setze i vint-i-quatre anys, i hi confeccionaven vint mil camises diàries. La major part d'elles provenien de la immigració de la resta de l'Estat, i vivien als barris perifèrics de Tarragona que tenien grans mancances. Els alts ritmes de treball en la producció van ser el motiu principal del conflicte, perquè treballaven en cadena a preu fet, i havien d'arribar a un nombre de peces determinat per cobrar un baix salari mínim interprofessional.

Es relata com s'organitzaven activitats socials entre les dones, que propiciaven una plantilla més unida i solidària. A poc a poc la consciència de la seva situació d'explotació va fer que despertessin, s'organitzessin i actuessin conjuntament, per acord assembleari. Ja en l'etapa de l'empresa com a Valmeline, a partir de 1974, es va produir una eclosió de mobilitzacions en defensa de sous i condicions laborals, i van protagonitzar dues llargues vagues, de quaranta i cinquanta-quatre dies, ocupant la planta, desafiant les sancions i els acomiadaments. S'explica com van utilitzar els mecanismes legals sindicals de l'època però també com van desbordar-los amb escreix, aconseguint un ampli ressò públic, i el suport de treballadors d'altres fàbriques i de la ciutadania. Finalment la multinacional va presentar un expedi-

ent de crisi i va tancar, ignorant el criteri de l'autoritat autòctona, la Delegació de Treball, que no l'havia admès. I les dones, protagonistes d'aquesta historia, van acabar havent d'acceptar indemnitzacions.

Cristian Ferrer subratlla que «una de les mobilitzacions més llargues del franquisme [els setanta dies de 1974], es va produir [a Tarragona] en un escenari considerat secundari en el estudis sobre la conflictivitat obrera durant la dictadura». Per Miren Etxezarreta, aquest procés «[...] revela l'existència d'unes dones, normals i corrents, que van percebre la necessitat de lluitar pels seus drets i s'hi van implicar amb reflexió i persistència». «Valmeline constitueix una peça fonamental de la memòria del moviment obrer de la Tarragona del segle xx», constata Ferrer.

BERTA RAMOS
Universitat Rovira i Virgili

Llegeix la revista Kesse des d'on vulguis,

els números anteriors i altres publicacions del Cercle,

connectant-te a:

www.guillemoliver.com